

RATSIONALIST

KULTUURPOLIITILINE KUUKIRI

SISU:

- M. Ilistvere. Kiriku võit — kaotus kultuurile.
* * * „Usupuhastuse“ karuteene kultuurile.
M. Laosson. Ristiusk kui alaväärtuslikkuse kompleks.
J. Sander. B. Spinoza, J. Dietzgen ja Theodor Tallmeister.

Nr. **5**

A P R I L L

1933

RATSIONALIST

Tellimishind: 1 kuu — 35 s.,
2 kuud — 70 s., 3 kuud — 1 kr.,
6 kuud — 2 kr.

Ilmub 1 kord kuus.

Toimetuse aadr.: Tartu, Tööstuse t. 13, 16.

Tellimisi võtavad
vastu pääle toimetuse
kõik postiasutised.

Nr. 5

Aprill

1933

Kiriku võit — kaotus kultuurile.

M. Ilistvere.

Et ristiusu võiduga greeka-rooma paganluse üle otsustatud oli mitte ainult paganluse saatus sääl, vaid kõigis maades, mis seisid greeka-rooma kultuuri mõju piirkonnas, siis pole sellise teema käsitlemine veel praegugi ülearune. Hukkus ju umbes 1000 aastat pääle ristiusu võitu ka meie esivanemate kultuur, ja mis meie sellega kaotasime, seda ei saanud meie kuni 1917. aastani avalikult hinnatagi, sest vene isevalitsuslik-kiriklik võim tihedas ühenduses meie vaimulikkudega sulges silmapilkselt suu igale, kes tegi vähematki katset ainet avalikult arutada. Oli ju kuni 1917. aastani igasugune usku otsekohesemalt ja avalikumalt puudutav kirjutis kriminaal-seadusega raskelt karistatav „jumala teotus“ ja iga sellise iseloomuga trükitöö kuulus halastamata hävitamisele. Ja kui ristiusu võiduga oli terve Euroopa tervelt 1500 aastaks tummaks tehtud, kui meie kõnelema ja kirjutama saime hakata alles 15 aastat tagasi, siis on meil praegugi lõpmata vähe põhjust oma usuvabadusega kiidelda. Peatugem veidi ja mõelgem, mis on sisult konsistooriumi ketserdamine ja protestantide tagakiusamine ja kas ei kuulu otse pimedasse keskaega pastorite hädaldamine: „Tunneme suurt hirmu usu arvustamise ees. Igasugused uurimised on täielik pühaduse teotus.“

Greeka-rooma kultuuri hukkamise ja ristiusu tekkimise, levimise ja arenemise ajalugu on igale hariduse poole rühkijale nii huvitav ja haarav, terve ala aga selline teemade kett, millest raske üht teisele eelistada. Kuid peame kahjuks piirduma ainega kitsamas ulatuses ja arvustama usku ainult niipalju, nagu see teema selgitamiseks hädasti vajalik.

Kultuuri tasapinna hindamise juures on põhjapaneva tähtsusega küsimus, kas on sellel küllalt vaimuvabadust ja kõlblist jõudu, et tunnustada iga üksiku õigust uskuda, mida keegi tahab, ja hinnata asju nii, nagu seda keegi õigeks peab. Ja paganluse, antiik-

maailma auks tuleb tunnustada, et ta seisis sellele eesmärgile õige lähedal. Mõelgem ainult, mis ütles Herodot juba greeka kultuuri õitseajal: „Kõik inimesed teavad jumalikkudest asjadest ühevõrra vähe.“ Ja üks olnud see Seneca, kes omas ilu ja vabaduse vaimuriigis võis seletada: „Otsusta kui kohtunik ja ütle, kes sinu arvates õpetab tõelisemat, aga mitte tõtt, sest viimane hõljub üle meie võimete.“ Või mis ütles Rooma linna prefekt, pagan *Symmachus* veel a. 384, ajal, kus kristlikud vaimust vaesed Rooma alusmüüre juba tugevasti kõigutasid: „Meie vaatleme ühti ja samu tähti. Meil on ühine taevast, ja meid kõiki ümbritseb ühine maailm. On siis tähtis see, kuidas keegi tõtt otsib? Saladus on liiga suur selleks, et sinna võiks viia ainult üks tee.“ Paganluse klassiline kultuur-põhimõte oli *Epicharmese*: „Õpi kahtlema.“ Enne Nikäa kirikukogu a. 325, kus kristlased juba täie hooga üksteise suid sulgesid ja üksteist ketserdasid, manitses neid oma kuulsas läkituses keiser *Konstantin*: „Kas maksab õhutada vaenu vendade vahel tühjade sõnade pärast.“

Terve selle vabaduse ja sallivuse vastu algas võitlus, kui tekkis usk, mis tunnistas tõe ainult oma ainuõiguseks ja mis teiste, terve maailma vaadete ja tõekspidamise õigust põhimõtteliselt ei tunnistanud. Ei või enesele kujutella hirmsamat sõjakuulutust mõttevabadusele kui Pauluse kuulus raamat Kalaatia rahvale. Sellest tegid kristlikud kirikuvürstid varsti tarvilikud järeldised. Nemad pidid olemagi terve tõe hoidjad ja valvajad. Juba usuisa Augustin seletas, et „eksinud lammast tuleb piitsaga karja juurde tagasi ajada,“ kus juures arusaadavalt kahjutuks tuleb teha „varas, kes lamba ära meelitanud.“ Sama Augustin leidis, et uskmattutelt tuleb võtta nende varandus ja nad elukohtadest minema kihutada, et see oleks hoiatuseks ja annaks põhjust „järelemõtlemiseks.“ Kui aga ketserid ja paganad hiljem õigeusklikele „järelemõtlemiseks“ põhjust andsid, oli häda ja hoigamine loomulikult suur.

Pärast hulk aega kestnud sõdu ja kodusõdu, teravat puudust ja õiglusetust tekkis Rooma maailmariigi alamates kihtides prohvetid ja „jumala mehi“ kui seeni pääle vihma. Oli siis vähe neid, kes „ärkasid“, „kuradit välja ajasid“, „nägid avatuna taevast ja maitseid“ isegi surematust. Kuid paljude õpetuste hulgast hakkas üks õpetus võidule pääsema. Oli veel üks takistus, kuid sellest saadi ka üle. Paganlusel olid igivanad traditsioonid ja raamid. Kristlastele sobisid kõige paremini juutide prohvetid ja laulikud. Siit saadi „ajalooline alus.“ Väga julge ja karvupidi kiskuva tõlgitsemise abil tehti selgeks, et juutide ennustised käivad just kristlaste lunastaja kohta. Mis sellest, et juudid ise uuest lunastajast teadagi ei tahtnud! Ja varsti võis juba usuisa Tertullian hoobelda: „Teie, s. t. paganate ajalugu ulatub ainult Assüüriani, meie oma on aga maailmaajalugu.“ Ja Moosese 5. raamatu 13. pt. sai pappide vastik targutus aluse, mis käskis tappa mitte ainult paganaid, vaid isegi oma naise, poja, venna jne. kui need peaksid

„vagasid“ teise usku meelitama. Kõik teed ja ukсед olid avatud. Kõik abinõud olid lubatud. Siit saigi alguse see hävitamise, veristamise ja piinamise kirk, mis möllas läbi terve keskaja. Siit sai õigustuse ka hirmus tapmine ja laastamine, mille abil meie esivanemad ristiusku heideti.

Greeka-roma kultuurideaali ja esimesi ristiusu vaimulikke ise-loomustab eriti keiser *Julianus Apostata* võitlus ristiusu vastu. See hellenismi kirglik austaja kirjutab endast: „Mitte ainult päeval, vaid ka öösi, kui taevas oli selge ja tähis, unustasin ma kõik, ja imetelsin taeva ilu.“ Ja et ristikirik julges seda tõe ja ilu otsijat, keda küll lapsena ristitud, aga kes polnud tõeliselt kunagi kristlane, nimetada taganejaks, — juba see üksi on küllalt kurb tunnus sellest, milline oli esimeste kristlaste kõlbline tase.

Ristiusu võit hellenismi üle oli Julianuse arvates barbarite võit hellenismi üle. Opetus, mis tahtis vangistada mitte ainult tahet, vaid ka mõistust, võis selle suursugu roomlase arvates kasvatada mitte kodanikke, vaid orje. Ja sellepärast oli Julianuse võitlus ristiusu vastu ehtis kultuurvõitlus, mida inimkond pidi varem või hiljem läbi võitlema. Keisri sõna ja sulg olid salvavad. Õnnetuseks hukkus Julinus sõjas pärslaste vastu, ning kristlik vale ja võltsimine pani surija suhu sõnad: „Sina oled võitnud, galilealane“, vale, mida on papid alatasa korranud seni. Aga oli see siis ainsam võltsimine? Pagan Seneca mõtteteadus oli nii ilus ja kõrge, et varsti sepihõõn valmis Seneca ja Pauluse kirjavahetus, mille abil püüti näidata, et Seneca olnud salajane kristlane. Usumeeste võltsimiste rida on lõpmata pikk: Jeesuse ja Maria kirjad, Jeesuse ja Edessa kuninga kirjavahetus, Pilatuse kirjad, jne., — nii pikk, et ajaloolased paljude usumeeste kätest läbikäinud kirjade juures talitama peavad suure ettevaatusega, ja mitmel juhul ei olegi selge, kus lõpeb vale ja algab tõde.

Julianuse surmaga oli paganluse saatuse otsustatud. Kurikuu-
lus 380. a. edikt aitas ristikiriku võimule, mille järelduseks oli terve meri verd ja pisaraid. Suur osa sellest, millele võis greeka-roma kultuur täie õigusega uhke olla, tehti maatas. Varsti seletab üks selleaegne kristlik kirjanik, et kolmes suurlinnas: Aleksandrias, Antiochias ja Konstantinopolis ei ole püsti enam ühtki templit ega altarit. Piitsa tarvitamisega templis olla ju Jeesus ise küllalt selgelt näidanud, kuidas tuleb talitada sellega, mis ei vasta jumala tahtmisele. Ja kristlaste arvates ei olnud ju greeka-roma templite ilu midagi muud, kui kuradi valitsus. Metsiku hävituse ulatusest annab aimu 397. a. edikt, mis käseb lõhutud templite kividest ehitada teid, sildu, veevärke ja linnade müüre. Paganlikud kirjad visati tulle. Hävitus läks nii suureks, et keisrid Arkadius ja Honorius pidid a. 399 kaitsema avalikkude ehituste kunstilustisi. Maksab meil siin meenutada veel meie esivanemate ohvrikive ja hiisi? Nende saatuse ei võinud ju olla teissugune kui antiikmaailma kunstiteoste oma.

Ei tule unustada, et kuni kolmanda aastasaja alguseni oli ristiusk peamiselt harimatute, orjade usk, nende usk, keda pidas silmas juba piiskop *Synesios* Kyrenest, kui ta arvamisel oli, et täis tõde ei olla ju pimedada massi jaoks, ja kes jättis endale õiguse olla „kodu mõtteteadlane, aga väljas muinasjuttude jutustaja.“ Pandagu tähele: juba siin kõlab kuulus kõnekään: Usk peab rahvale jääma, või: Rahvale on usku tarvis. Aga usuisad tundsid oma kuulajas-konda hästi. Ega *Johannes Chrysostomos* siis muidu kiidelnud, et „kalamehed, töllnerid ja telgitegijad toppisid mõtteteadlaste suu kinni ja tegid paganate kõnekunstnikud tummaks.“ A. 448 kästi kõik ristiusku arvustavad kirjad heita tulle. Ja suu kinnitoppimine läks nii kaugemale, et a. 529 avaldati kuulmatu käsk: „Siit pääle ei tohi Ateenas enam keegi mõtteteadust õpetada.“ Otse uskumata kõlab teade, et osa Ateena professoreid rändas paganlikku Pärsiasse, kust nad võisid tagasi pöörduda alles siis, kui Pärsia-Ida-roomsa rahulepinguga a. 533 oli nende isikuvabadus kindlustatud.

Muidugi ei hävitatud vaid paganate vaimuvarasid. Mõtte-teadlane *Libanios* kurdab, et „munkade karjad ujutasid maa üle. nagu mäejõgi ja hävitasid selle ühes templitega. Preestritel aga tuli valida vaikumise ja surma vahel.“

Peame veel kord rõhutama, et kõrge kultuuri päätunmus on mõtte- ja sõnavabadus, mis laseb rahulikult uskuda igapähele, mis ta tahab. Rääkimata hellenismi ja Rooma kultuuri õitseaajast, oli paganliku kultuuri sallivus veel antiik mõttemaailma languse aja-järgul, kolmandal ja neljandal sajandil, ajal, kus ristiusk juba võimust võttis, kristlaste omast võrratult suurem. Tuleb imestada näit. keiser Konstantini pilget ja riigimehelikku üleolekut, kui ta rõhutas, kui vähe on kristlike piiskoppide tähenärimises elu-likku. Konstantin soovitas kirikuvürstidele võtta eeskujuga pagan-likelt mõtteteadlasilt, kes sallivad rahulikult mitmesuguseid õpetusi ja maailmavaateid. Konstantini sõber *Themistios* seletas päris moodsa õpetlase viisil, et päälesunnitud usk on religiooni surm ja et usu edu on nagu kunstis ja teaduseski võimalik vaid sääle, kus võitlevad vabalt mitmesugused voolud ja arvamused. Asjata. Vastusena sellele kõlas ainult nürimeelne: „Sina pead uskuma.“ Usuisa *Ambrosiuse* mõjul antud 376. a. edikt keelab „kõik häbe-matud ketserite koosolekud.“ Ketserite kirikud võeti üle ja anti õigeusklikele. Meie näeme siit muuseas, et kirikute ülevõtmine kirikuvürstide poolt ilmaliku võimu kaasabil ei ole sugugi meie aja leuitis, vaid seda praktiseerisid õige laialt juba ristiusu esimesed piiskopid.

Kui võrrelda esimeste ristikoguduste kirikukogusid meieaja kirikupäevadega, siis ei tea, kumb teise oma purelemise ja rikutuse poolest ületab. Saadi ju kuulsal Nikäa kirikupäeval hakkama roomlastele otse kuulmatu südametunnistuse vägistamisega ja inim-väärtuse alandamisega: Ketserit Ariust sunniti oma enese õpetust

ja maailmavaadet pidulikult ära needma. Praegusaja „vabameel-
sus“ seisab vahest ehk vaid selles, et piiskopid nüüd enam käsitsi
kokku ei lähe, nagu siis. Küllalt põhjust oli paganlikul ajaloolasel
Ammianil öelda: „meetsloomad ei ole üksteise vastu nii vihased,
kui kristlased.“ Iseloomustati ju esimesi kristlasi üldiselt, kui
„inimkonna viha kehastist.“

Võidakse küsida, et „oli ometi ju ka häid kristlasi?“ Muidugi
oli. Aga meie iseloomustame praegu mitte üksikuid inimesi, vaid
ristiusku kui õpetust ja maailmavaadet. Ja sellele küsimusele võime
vastata sakslase Lichtenberg'iga: „On kaua enne kristlasi olnud
õiglasi inimesi, ja on neid, tänu jumalale, ka sääl, kus pole krist-
lasi.“ Meenutatagu vaid pagan *Marcus Aureliuse* õpetust, õpe-
tust, mis soovis hääd kõigele olevale ja mis on *Leo Tolstoi* kõlb-
luse alus. *Marcus Aureliuse*: „Mõtisklemistest“ vaid üks välja-
võte: „Ülim hüve, mis inimene endale võib nõutada — on teot-
seda oma enda mõistusepärast ja see seadus käseb sind teha
väsimata hääd teistele, kui ülimat hüvet sulle endale.“ Ja veel
kord küsime: Miks tallati sellised õpetused maha, miks hävitati
suur osa teisitimõtlejate kirjandusest?

Mis puutub kõlblusse, siis on arvamus, et ristiusk tõi maailma
uue kõlbluse ja on praegu selle hoidja, täitsa ekslik. Kõlblus on
alati igast religioonist hulka maad ees sammunud ja usk on see, mis
kõlbluse järele lonkab ning end aeg-ajalt kohendab ja ümber
kujundab. Veel 18. sajandil, kui kees võitlus orjakasmüügi kaota-
mise ümber, seletasid usklikud — Piibli põhjal muidugi, — et
negerid ei olla Adama järeletulijad, vaid need on saanud ja sünni-
tanud Eeva kuradist. Vähemalt niipalju oleme edasi jõudnud, et
praegusaja kõlblus naeraks sellise targutuse otsekohe välja. Muist-
sete eestlaste juures ei sallitud vargust, ega ei tuntud lukku. Aga
nüüd tuntakse. Ristiusk ja kõlblus on aine oma ette, samuti kui
arutlus, millist osa etendas ristiusk rooma riigi hävimisel.

Siin võidakse vahele öelda: „Aga kristlaste tagakiusamised
Roomas?“ Need on suuresti liialdatud, ka siin on hästi luisatud,
ka tagakiusamise muinasjutte oli ristikirikule tarvis oma pool-
dajate säilitamiseks ja uute leidmiseks. Kui esimesed kristlased
tahtsid olla riigiks riigis, kui nad hakkasid nimetama isegi oma
õpetajat „isandaks“ ja „lunastajaks“, millist nimetust olid seni
kandnud vaid keisrid, kui nad seletasid, et Johannese Ilmutusraa-
mat ennustab Rooma linna hukkumist, millist „taeva röömu“ nad
päev-päevalt ootasid, — otse pime oleks pidanud siis riigivõim
olema, kui ta õonestajate vastu poleks midagi ette võtnud. Kuid
võrreldes kristlike *Torquemada* ja hertsog *Alba* veresaunadega,
olid Rooma tagakiusamised lapsemäng. Ja ei tule unustada, mis
kirjutab Läti Hindrek ristiusu Maarjamaale toojatest.

Ristiusu võit oli kõlbluse, teaduse ja kunsti kohutavam vägista-
mine, mida Rooma ajaloolane *Eunapios* iseloomustab kui „hirmsat
pimedust“ ja antiikmaailma ilu hukkumist.

Meie esivanemad teadsid väga hästi, mis neile 700 a. tagasi mõõgaga pääle sunniti, kui nad otsustasid ristirüütlitele vastu panna kuni maal veel alles jäänud on kas või päkapikused poisikesed.

„Usupuhastuse“ karuteene kultuurile.

Väljavõte R. Lämmeli raamatust „Von Naturforschern und Naturgesetzen“.

Kangekaelsus, millega inimesed kord sissejuurdunud mõtteviisist kinni peavad — olgu see ebausku või teadus —, pidurdab kõvasti uute mõtete edasitungi ja seega ühtlasi ka seda, mida tavaliselt nimetatakse eduks. Siiski mõjustas antiikajast säilinud käsikirjade tundmaõppimine 15. sajandil silmapaistvat vabanemist religioosse ebausku ikkest. See hirmus surve, mida avaldasid kiriklike õpetuste salapärased kujutelmad inimestele, lödvenes vähehaaval. Eriti Itaalias hakati vähehaaval vabameelsemalt mõtlema. Religioosseid tseremooniaid, ehkki neid harrastati, ei võetud väga traagiliselt. Rööbiti maali- ja ehituskunsti oivalise arenguga kasvas teatud sallivus ka usuelu alal. Umbes aasta 1500 ümber oli ükskõiksus selle ebausku suhtes, mida religiooniks kutsuti, kaunis suur. Heidame pilgu igavesele Roomale, kes sellal oli õhtumaa inimkonna juhiks! Toredest armastav paavst on teaduste mätseeniks. Opetlased, kunstnikud, kirjanikud kõigest maailmast voolavad Rooma, osalt — et õppida, osalt — et nautida. Paavstide linn polnud mitte ainult Õhtumaa Jeruusalemmaks, vaid ühtlasi ka sakslaste, inglaste ja prantslaste Pariisiks. Kopernikus külastab Roomas püha isa ja kõneleb temaga maa liikumisest ümber päikese. See oli, nagu vahetaks kaks moderni inimest mõtteid relativiteediteooriast: üks kui eriteadlane, teine kui häätahtlik sõber täiesti erilaadsete huvidega. Ei mõeldud teisteise silmade väljatorkimisele.

Sellisel pinnal oleks Õhtumaa vabanemine kurvast ristiusu hullustusest aegapidi paratamatult teostunud. Me mõistame, miks tasakaalutu ja fanaatiline munk Martin Luther Rooma elule ja askeldustele vihastus: ta oli kujutelnud igavest linna kui kohta, kus inimesed ööd ja päevad jumalat eriti südilt kummardavad ja kõigest maisest ja lihalikust alalise palve ja patukahetsuse abil kaugemale hoiduvad. Mis ta leidis — oli täielikem pattude-paabel. Ja nüüd algas üks inimkonna konflikt uuesti otsast pääle. Kuna renessansi ja humanismi võib vaadelda kui suurt edusammu loomulikku arengut, ei saa reformatsiooni tunnustada edusammuks mõtte vabanemise teel, vaid teda tuleb tähistada kui uut takerdumist vanasse ebausku ja kui tagasilangust usulisse uimastusse, millest renessansi Room oli vabanemas.

Luther ja Zwingli fanatiseerisid uuesti rahvad, hüpnootiseerisid massid, ähvardades karistustega sääilmaailmas. Kunagi aga ei oleks

reformatsioon vallutanud inimesi, kui ta poleks saanud paenduvaks vahendiks vürstide ja linnade käes. On kahetsemisväärt, et see tunnetis tänapäev küll leidub mõningates vähe kättesaadavates uurimustes, ent mitte kooliraamatutes, nii et kaasaja protestantide suurel massil pole aimu, millistel põhjustel ja milliste asjaolude juures nende „usupuhastus“ toimus. Pole tōsi, et luterlus katolitsismiga võrrelduna kehastab edusammu. Pole mingit mõtet eitada neitsist sündi Maria puhul ja sääljuures siiski jaatada jumala ihu ja vere olelut armulauas — mõnest imepärasest ja võimatust asjast loobuda, et teisi seda rohkem toonitada. Luterluses astub eksimatu paavsti asemele jumala ilmutuse läbi (nagu öeldakse) tekkinud piibel. Täpsamalt öeldult: selle asemel, mis paavst pidas õigemaks käskida, astus nüüd see, mida Martin Luther, Zwingli või Calvin suvatsesid tõeks ja õiguseks tunnustada. Reformatsioon istutas religioosse ebausü sügavamale lapselikkude inimeste hingedesse.

Reformatsiooni üle on näiteks Goethe eriti teravasti väljendunud — ta tunnustas Lutherit ainult võimsa luuletaja isiksusena: „Kõik muu on rämps!“ Suur kahju, mida tegi reformatsioon, pole mitte selles, et üks ebausü asendati teisega, vaid tōigas, et nüüd loomulik mõttevabaduse arenemine, mis Itaalias oli alanud, katkestati. Room pidas vajalikuks end Lutheri vastu kaitsta. Itaallased pole kunagi olnud kuigi suured sakslaste sõbrad — ja nüüd pidid nad piibli tõlgitsemist laskma enesele ühe saksa munga poolt ette kirjutada? Kas võis üks edev augustiini-munk piiblit paremini mõista kui Püha Isa ja õpetatud kardinalid?

Mõtted siirdusid kunstilt ja teaduselt jälle usulistele küsimustele. Ühest sajandist, aastast 1500 kuni aastani 1600 piisas, et Itaalia vaimu ning ilmet põhjalikult muuta. Room aastal 1500 oli rõõmus linn, aastal 1600 lõõmasid sääli tuleriidad. Keda tabati kahtlaselt väljendiselt — põletati kui ketser. Keda kahtlustati piiblivastases õpetuses — tõsteti leekivale puuriidale. Ebausü pühitses hulle orgiaid, inimestes meeled ja vaim tumenesid.

Kogu Euroopas levis religioosne hullumeelsus, Granaadast kuni Stokholmini, Glasgovist Budapestini. Üksikute usutunnistuste vahel peeti arvukaid sõdu. Sajadtuhanded inimesed tõusid üksikult või üksteise külge seotult puuriitadele, et patukahetseda oma arvamisi julma surmaga. Kunagi varem pole religioosne ebausü viinud selliste massi-tapmisteni. Teame küll vanadest fōniiklastest ja ameerika ürgelanikest, et nad jumalatele ohverdasid inimesi, kuid see paganlik ebausü ei sünnitanud nii pōõraseid vastuoksusi ja nii rikutud, teesklevat meeletolu, nagu see kristlik julmus, mis sai alguse reformatsiooni segadustes.

Saksamaa oli õitsev maa, kui Martin Luther algas oma võitlust Roomaga. Ta oli kõrb ja söõdis, kui usuliste võitluste ajastu 30-ne aastase sõjaga leidis petliku lõpu.

Ristiusk kui alaväärtuslikkuse-kompleks.

Kristluse „sotsiaalsest evangeeliumist“.

M. Laosson.

I.

Oleme pikemalt peatunud ristiusu kahe põhitaguri, seksuaal- ja tapmiskompleksi juures. Järgnevail lehekülgedel katsume analüüsida ristiusu kolmandat kolmandikku — alaväärtuslikkuse-kompleksi. See viimane kompleks näib olevat tähtsamaks jõubaasiks kirikule, kui kaks esimest ja kuna kaks esimest õonestavad kultuuri oma enam-vähem passiivse ignoreerimisega ning otsekoheselt teda ei ründa, siis tähistab kristlik alaväärtuslikkuse kompleks agressiivset kallaletungi, aktiivset rünnakut kultuurile. Selle alaväärtuslikkuse- ehk inferioriteedi-kompleksi mõiste on pärit prof. *Alfred Adleri* poolt loodud individuaalpsühholoogiast ja käesolevas artiklis näeme, millistele tulemustele toob individuaalpsühholoogilise meetodi rakendamine ristiusu juures. *Adleri* individuaalpsühholoogial on *Freudi* psühhoanalüüsiga ühiseks jooneks alateadvuse kaaluva osa ja dünaamilise külje rõhutamine hingeelus. Ent *Adleri* meetodi rakendamine on praktilises kasvatuses, närvihaiguste ravimises, hingeelu nähete selgitamises osutunud produktiivsemaks kui psühhoanalüüs ja nagu edaspidisest ilmneb, erineb see meetod tunduvalt psühhoanalüütilisest meetodist — nende ühistele joontele vaatamata.

Adler lähtub põhimõttest, et elava olevuse mõistmiseks ei piisa puht-kausaaalsest vaatlusviisist, nagu elutu looduse juures, vaid tuleb appi võtta ka finaalne-teleoloogiline vaatlusviis. Nagu seemnes peitub eesmärk ja suund areneda taimeks, teatud „eluplaan“, mida organism oma arengu jooksul ebateadlikult teostab, nii peitub ka orgaanilise elu kõrgema vormi, kultuurinimese hinges alateadlik eluplaan. Kultuurinimene on ühiskondliku elu produkt, samuti ka tema eluplaan, mille üldjoontes määravad ja kujundavad varase lapsepõlve elamused, esimeste eluaastate kogemused. Need kogemused pole hääd: võrreldes end täiskasvanutega tajub laps enese abitust, nõrkust, väiksust ja selle nõrkuse taju loob temas alaväärtuse tunde, mis pole lõbu vaid kannatus. Alaväärtuse tunnet ei saa rahulikult taluda ükski inimene — hää enesetunne on paratamatu bioloogiline-psühholoogiline vajadus. See enesetunne pole aga hää, kui inimene tunneb end närusema ja võimetuma olevat teistest, sest enesealalhoiu instinkt nõuab „üleolekut“, pole rahul „all“ olekuga. Elu suund läheb alt üles ja iga organism püüab oma alaväärtuslikkust kuidagi kaotada, ületada, kompenseerida. Ka igas lapses kujuneb elustiil ja taktika, mille abil ta end paneb maksma.

Vaatleme üksiku inimese positsiooni looduses. Kujutleme relvadeta inimest ürgmetsas, teiste loomade keskel — füüsiliselt

osutub ta kõige abitumaks ja kaitsetumaks: ta haistmine, nägemine, kuulmine jäävad alla metsloomade vastavatele meeltele, tal puuduvad lõviga võitlemiseks küüned, lõvi eest põgenemiseks väledus. Jänesel on ürgmetsas rohkem šansse enesesäilitamiseks kui inimesel. See alaväärsuse tunne ümbritseva looduse ja kosmiliste jõudude ees on aluseks ühistunde ja ühiselu tekkimisele. Inimese kehaline abitus, jõuetus kompenseerus erilise võitlusrelva, mõistuse, tekkimisega. Ühistunne, sümbioos kaaslastega, võimaldas inimesele tõusmise alt üles kõrgemale teistest loomadest, osutus alaväärtuslikkuse parimaks kompensatsiooniks. Vastastikune abistamine ja loov töö on inimkonna püsimate eeltingimuseks. Nagu inimkond on end pannud looduse üle maksma töö abil, nii osutub ka lapsele parimaks enesemaksmapanu taktikaks, alaväärsuse tunde normaalseks ületamise viisiks, nende ülesannete õnnestunud lahendamise, mida püstitab ühiskondlik elu. Lapse esimesed aastad mööduvad perekonnas ja oleneb kasvatusest, kas ta omandab neil aastail rõõmsa teotahte või sügava alaväärsuse tunde. Kui vanemad on liignõudlikud ja karmid, siis ei suuda laps nende nõudeid täita ja iga ebaõnnestunud katse süvendab alaväärsuse tunnet. Kui last hellitatakse, siis omandab ta vähe kogemusi ja on iseseisvalt saamatu ning tagajärg on sama hirmu ees, mis karmuse korral. Kui vanemad lasevad alati paista oma üleolekut ja tarkust, nimetavad last rumalaks jne., siis mõjub see sugestioonina ja selline laps jääbki, uskudes oma alaväärsust, elu lõpuni „rumalaks“. Eriliseks miinuseks eluvõitluses on kehaline puudus, n. n. organi-alaväärsus, näiteks halb kuulmine, nõrgad kopsud, inetus. Alateadlikult kannatab laps oma vea all ja üks väike viga võib mõjustada kogu edaspidist elukäiku. Nõrk koht saab „tähelepanu“ keskpunktiks ja ta alaväärsuse ülekompenseerimine võib just selle nõrga koha muuta eriti tugevaks. Individuaalpsühholoogid toonitavad, et iga erianni taga peitub pea alati vastava organi alaväärsus. On teada, et eriti suur protsent nägemismeele puudusi esineb kunstikoolide õpilaste juures. Mitte ainult Bethoven polnud poolkurt, vaid terve rida suuri nimesid muusika maailmas, nagu Mozart, Bruckner, Robert Schumann, Clara Schumann j. t. on kannatanud kõrva-vigade all. Juutide muusikaline and on tuntud — selle rahvuse juures esineb aga suhteliselt kõige rohkem kuulmisorgani vigu. On tähele pandud, et need, kes lapsepõlves kannatavad kõhu häirete all, täiseas kalduvad liigsöömisele justkui uhkustades oma seedimisevõimega. Lapsed, kelle liikumisevõime on väike, unistavad elukutsest, kus saab kiiresti liikuda, mängivad kutsarit ja šofferit. Kirglikemad mägederonijad tulevad neist, kes mõne südamevea all kannatavad lapsepõlves.

Mis sünnib siis, kui olud on nii ebasoodsad, et nad alaväärtuse tunnet ei vähenda, vaid süvendavad, kui vanemad arga last julgustamise asemel veel rohkem hirmutavad, kui vennad lombakat poissi narrivad, kui targad ja ilusad õed rumalat ja inetut õde

pilkavad? Siis kaotab nõrga enesetunde all kannataja viimse julguse võitluseks eluraskustega reaalsel pinnal, ta ühistunne teistega nõrgeneb, ta näeb kõikjal ainult vaenlasi ja on ka ise vaenujalal kogu maailmaga. See argtus elu ees jääb tavaliselt alateadvusse ja oma elust taandumist põhjendab isik mõne kunstliku, maskeeriva põhjendusega. Samuti ei tule ka viha ühiskonna vastu avalikult esile, vaid hõõgub salavihana. Juba *Nietzsche* juhtis tähelepanu salavihale, elukadedusele, ressentimentidile, mis tihti on varjatud õilsate loosungite taha. Kuidas suudab aga indiviid, kelle enesealahoitu tung nõuab üleolekut, taluda alaväärsuse tunnet?!

Alaväärsuse tunde all kannatav isik tunneb end olevat madalamal ümbruse tasemest ja taotleb vahemaa, distantssi, kaotamist enese ja ümbruse vahel. Ühiskondlikult vastuvõetav, kultuuriliselt kasulik tee selleks on töö, enese tõstmine töö kaudu kõrgemale tasemele, kuid selleks on tarvis läbi näha oma hingeelu motiive ja evida julgust, ent hingeelu motiivid on alateadlikud ja olud ei soodusta tihti kuigi palju selle meetodi kasutamist. Kuid ühise taseme saavutamiseks on võimalik veel teine tee: ei pruugi tõusta vaevarikast teed puu ladvani, lihtsam on puu latv tuua alla sellega, et puu maha saagida. Siis on puu latv sama kõrgel kui sina ja sul ei pruugi tunda puu ees väiksuse tunnet. Selle asemel, et Muhamed läheks mäe juurde, võib teoreetiliselt mäge tuua Muhamedi juurde. Kuna reaalselt see pole võimalik, siis irreaalsuses, fantaasias, unistustes on see täiesti võimalik. Nii on päale kultuurilise distantssi, alaväärsuse tunde kaotamise meetodi võimalik veel teine, „anarhistlik“ meetod, kompensatsioon fantaasias. Muidugi jääb alaväärsus püsima anarhistliku meetodi juures, isik jääb sama madalale, kus ta oli enne, ent näiliselt, fiktiivselt on ta tõusnud, jõudnud ladva juurde ja see näiline võit vabastab isiku ajutiseks alaväärsuse tundest, tõstab enesetunnet.

Kuidas avaldub selle anarhistlik-nihilistliku meetodi rakendamise ühiskonnas konkreetselt? *Nietzsche*, kes oma filosoofias ette haaras palju neid tõdesid, mida individuaalpsühholoogia viimastel aastakümnetel on tõestanud, nägi v o i m u t a h t e s elu olu. Võimutahe on alati alaväärsuse tunde paarimees — kus võimu on, sääl pole teda tarvis tahta. Mida suurem on alaväärsuse tunne, seda suurem on võimutahe. Kes ei saa, ei oska, ei julge oma võimutahet teostada otsekoheselt kultuurilisel üldkasulikul teel, lahendades julgelt neid ülesandeid, mida veeretab ette elu ja nõuab ühiskond, sel jääb üle teine, anarhistlik tee neuroosi, kuritegevuse, prostitutsiooni jne. näol.

Kunä elav olevus teotseb sihipäraselt, siis ei vii küsimus „miks“? meid tema mõistmisele, vaid tema tegumoe mõistmiseks tuleb küsida: mida taotleb ta teatud sammuga? Iga vähemgi inimese liigutus seisab tema eluplaani teenistuses. See eluplaan fikseerub esimestes eluaastates, ja inimene on selle plaani ori, taotleb iga antud sammuga selle eluplaani, mille poolusteks on alaväär-

suse tunne ja võimutahe, täitmist. Kui laps nutab, siis oleme harjunud küsima, miks ta nutab ja vastame: seepärast, et tal on valu. Öieti tuleks küsida, mida ta otleb laps nutuga — ta taotleb abi. Adler jutustab lapsest, kelle mõlemad vanemad olid kurttummad. Laps ise evis normaalset häält ja kõnevõimet. Kui see laps sai haiget, siis ei nutnud ta kõvasti, ei teinud üldse häält, seda vanemad niikuinii ei kuuleks, vaid ainult ta silmist voolasid pisarate joad.

Individuaalpsühholoogia eitab kategooriliselt päritud kurikalduvust ja närvihaigust: neil nähetel on kindel osa organismi majapidamises, nad on võimusaavutamise vahendid, on selle inimese enesemaksmapanu vahendid, kes alaväärsuse tunde, julguse tunde tõttu ei saa maksuma panna end kultuuriliselt produktiivsel teel, on võimetu kohanemiseks ühiskonnaga. Kurikalduvus ja närvihaigus on lapsepõlves omandatud alaväärsuse tunde produktid, on hirmutatud inimese alateadlikud kunstvõtted enesetunde tõstmiseks, on võimutahte haiglased, asotsiaalsed, anarhistlikud teostamise viisid. Kõigi roimarite ja neurootikute juures on ilmnenud tugev alaväärsuse tunne. Ja selle tunde ülekompensatsiooniks, alaväärsuse peitmiseks on kõik need nähted, mis iseloomustavad neurootikut ja roimarit. Võimutunne on inimesel siis, kui teenides ühiskonda ta on kasulik teistele, kui luues kultuurilisi väärtusi ta painutab loodust oma tahte järele — kuid võimutunnet rahuldab ka väärtuste purustamine. Viimast teed sammub roimar, kes, ignoreerides ühiskonna seadusi oma teoga, saavutab näilise üleoleku, see üleoleku tunne on alati palju tähtsam kui saak. Ühiskond on siiski tugevam, roimar jääb alla ning see süvendab veel enam ta alaväärsuse tunnet, suurendab tema distantsi ühiskonnaga ja enesetunde tõstmiseks on ta sunnitud näitama oma üleolekut uue roimaga. Nii tammub ta alaväärtuslikkuse-kompleksi nõiarings. Täpsalt samalaadi nõiaring esineb alkoholismi ja kõigi neurootikute juures. Selle asemel, et tõsta enesetunnet tegudega reaalses maailmas, tõstavad need, keda on arastanud ebaõnnestunud ettevõtted, õnnetu armastus jne. seda tihti kunstlikult alkoholi, morfiumi, kokaïiniga. Ent joovastus ei kõrvalda raskusi, tõstab küll enesetunnet, isik ise jääb samale kõrgele-madalale, kus ta on. Valu ajutine kaotamine ei paranda haigust, see süveneb. Ebaõnnestunud katse süvendab alaväärsust ja tarve vahendi järele, mis enesetunnet kunstlikult tõstab, suureneb. Nii mässib alkohoolik ja morfinist end ikka rohkem sisse — kuni täielise pankrotini.

Enesetunde tõstmise ja võimutsemise vahendeiks on ka kõik neuroosi, psühhoosi, hüsteria avaldusvormid. Arastunud inimene, kes tahab end maksuma panna, kuid kardab seda teha produktiivse ülesande lahendamisega, sest see lahendamine võib ebaõnnestuda, võib isiku asetada ümbruse ees halba valgusse, põgeneb närvilisusse, hakkab jooma ning targutab: mida ma kõik korda ei saadaks, kui mu närvid oleks terved, kui ma ei jooks. Seda loevad vabanduseks ka omaksed ja luges seni ka arstiteadus. Kuna

seni arstid närvilisi vabastasid kohustistest ja tööst, käskisid puhata, on individuaal-psühholoogid, nähes närvilisuses alateadlikku katset elust isoleerumiseks, kohustistest vabanemiseks, neurootikuid hakanud ravima rakendades neid enam töösse ja neile analüüsides-selgitades nende eluplaani. Üliõpilane, kes kardab läbikukkumist, saab enne eksami kergesti päävalud ja unepuuduse, kui ta sellisel juhul ei lähe eksamile või kukub läbi, siis on süüdi päävalud, haigus, kui ta siiski sooritab eksami rahuldavalt, siis on ta kangelane, sest „vaatamata päävaludele ja närvidele jne.“ — ning enesetunne on igal juhul päästetud ja võitnud. Ka nõrkusega võib teha äri, ka haigus võib tuua kasu, teha isiku päevakangelaseks. Vaadatagu haiget inimest perekonnas — ta on tähelepanu keskpunkt, ta võib türanniseerida kogu ümbrust sellega, et ta kõige jõuetum on, ta positsioon on jonnaka, hellitatud lapse positsioon, kes trotsi ja jonniga teostab oma haiglast võimutahet.

On inimesi, kes nähes haavatut ja haavast voolavat verd, minestavad. Individuaal-psühholoogia on selle hüsteerilise „triki“ seljataga leidnud tihti haiglase võimutahte. Mis peaks vere nägija sotsiaalsest seisukohast vaadatuna tegema, nähes verd? — peaks abistama haavatut. Kuid hüsteerik ei saa näha, et teine on tähelepanu keskpunkt. Ta süda läheb pahaks, ta minestab ja saab seega ise tähelepanu keskpunktiks ning painutades teised oma teenistusse, muutes oma orjadeks, naudib fiktiivset üleolekut. Selgitades verekartjale hüsteerilise mehhanismi otstarvet, vigast neurootilist eluplaani, on individuaal-psühholoogidel seega alati õnnestunud kaotada sümptoom.

Pole olulist vahet neurootiku, morfinisti, alkohooliku, roimari vahel. Kõik kannatavad alaväärtuslikkuse kompleksi all, ei tõsta enesetunnet ühiskondlikult kasulikul normaalsel teel, vaid kunstlikul: kõikide lapsepõlves võib leida alaväärsuse tunde tekitajat kas organi alaväärsuse või väär-kasvatuse näol, mis avaldub nii liigeses ranguses, hirmutamises, halvustamises kui ka hellitamises. Alati osutub, et nad pole suutnud lahendada küllalt õnnelikult ühte koolest sotsiaalse elu põhiprobleemist, milleks on ühiskondlus, töö ja armastus. Seepärast võib ka morfinisti ja roimarit vaadelda kui närvihaiget ja nende juures võib alati nentida konflikte ja ummikuid ühiskondlikul, elukutselisel, seksuaalsel pinnal. Kõiki neid iseloomustab nihilistlik-anarhistlik enesetunde tõstmise meetod — ümbruse alaväärtustamine. Rebane, kes ei jõudnud tõusta viinamarjadeni, lohutus sellega, et tunnistas viinamarjad kõlbmatuiks — ma ei tahagi neid. Roimarile ei maksa ühiskondlik kord ja ka inimese elu midagi. Neurootik-psühhootik katsub vähemalt sobida ühiskonnaga, kuid alaväärsuse tunne on tugevam, sunnib ta tihti tegudele, mis viivad hullumajja. Nõrgematel juhtudel rahuldab ta oma võimutahet rohkem kujutelmas ja sümbolsest, põeb vaikset hädaohutut suurusehullustust, argtusest elu ees poeb ta tihti üksil-

dusse, oma kõrgemalseisu maailmast näitab ta vahel sellega, et tal on suur tung alati pesta käsi, sest maailm on pühakute jaoks liigagi roojane ning hirmu, kartust, alaväärsuse tunnet naise ees varjab ta teooriaga, et naine on alaväärne ja seksuaalsus on patt.

II.

Missugune osa organismi majapidamises on religioonil, eriti ristiusul? Usk on samuti isiku eluplaani teenistuses kui iga muu organismi eneseavaldis. Missuguse enesemaksmapanu meetodi alla kuulub kristlus — kas on ta produktiivne või mitte-produktiivne, kultuuriline või anarhistlik enesetunde tõstmise meetod? Siinjuures jätame tagaplaanile need ristiusu nähted, mida esitelsime psühhoanalüütiliselt ja mis ristiusul on ühised kõigi eelkristlike religioonidega, s. t. püha sadismi ja püha prostitutsiooni ning vaatleme seda osa, mis on kristluse spetsiifiline, teistest religioonidest eraldav, tunnus. See ristiusu omapära peitub üheväärsuse idees ja püüdes kultuuri ning maiset elu alaväärtustada. Üheväärsust ümbrusega ei taotle tüüpiline kristlane mitte sel teel, et ta tegelikult oma väärtust tõstab, vaid ta surub fantaasias kõiki väärtusi enese juurde alla. Ristiusk ei kompenseeri alaväärsuse tunnet võitudega reaalsel pinnal, vaid ta taktika on alaväärtuslikkuse kompleksi võrgus rabeleva neurootiku tüüpiline taktika. Et ristiusk on autoriteet, siis võivad kõik haiglase võimutahte avaldusviisid end tema tiiva all tunda kodus.

Tsiteerime Uut Testamenti: „Sest kirjutatud on: mina tahan tarkade tarkuse ära kaotada ja mõistlikkude mõistuse tühjaks teha... Sest teie näete, vennad, et ei mitte palju tarku liha poolest, ei mitte palju vägevaid, ei mitte palju suurtsugu rahvast teie seas ei ole. Vaid mis jöle on maailma ees, selle on jumal ära valinud, et tema tarkadele häbi teeks, ja mis nõder on maailma ees, selle on jumal ära valinud, et tema häbi teeks sellele, mis vägev. Ja mis maailma ees halb ja ära põlatud on, selle on jumal ära valinud, ja see mis ühtigi ei ole, et ta pidi tühjaks tegema seda, mis midagi on“ (1. Kor. 1, 19—28). Selline väärtuste pöördpööramine, salaviha kõige õnneliku, õnnestunu vastu on Uue Testamendi kandvaks ideeks. „Häda teile, kes teie rikkad olete, sest teie rõõmustamine on ju teie käes. Häda teile, kes teie täis olete, sest teie peate näljas olema. Häda teile, kes teie nüüd naerate, sest teie peate leinama ja nutma. Häda teile kui kõik inimesed head teist räägivad“ (Luuk. 6, 24—6). Rikas mees on „põrgus suures valus“, Laatsarus aga Abrahami süles ja viimane lükkab rikka mehe armupalumise tagasi sõnadega: „Poeg, mõtle, et sa oma hea põlve oma elus oled kätte saanud ja nõndasamuti Laatsarus kurja, aga nüüd rõõmustatakse teda siin ja sind vaevatakse.“ (Luuka 16, 25). *Fr. Nietzsche* leidis ristiusu omapära ressentimendis, elukadeduses, allolejate salavihas kõrgemal-olejate vastu ja kristlikke

ressentimendist hõõguvaid tsitaate, autoreid, võiks loetella lõpmatuseni. Augustiinist Lutherini, Lutherist Harnackini ja Tallmeistrini pole teoloogid, kes ei mängiks masside alaväärtuslikkuse kompleksil.

Neurootilist ressentimenti iseloomustab kujukalt prof. *Kretschmer* järgmiselt: „Ressentimendi all mõistame tõeliselt või näiliselt hülgatute tundekompleksi, kadedust ja hädast sündinud maailma-vaadet, eluperspektiivi altpoolt, puurivat, pidevalt uuenduvat salajat sisemist mässu-meeleolu; see on tüüpiline nõrkade tunne tugevate ees, vaese tunne rikkuse ees, inetute tunne iluduse ees. Ressentiment on haigete, mandunute ja koltuvate tunne nooruse ja tervise ees, mida saadab ümberhindamise tendents, püüd nõrku ja vaeseid kõlbliselt väärtuslikemaks tembeldada, . . . püüd säten-davat mustata ja väärtusi porri tallata.“ Ja edasi kirjutab sama autor: „Teatud kultuuriloolistel arengujärkudel on ressentiment ja kaastundmus viinud pea kõikide normaalsete väärtuste ümber-hinnangule, tendentslikule, perverssuseni ulatuvale vaimust vaeste, nälgjaste ja hulkurite, santide ja haigete, roojuse, räbalate ja katku-lõhna kõlblisele ülihindamisele ja seega ühtlasi ka jõulise, terve eluviisi alaväärtustamisele.“ Selle *Kretschmeri* lause parimaks tõestiseks on kristlik ideoloogia ja ristiusu ajalugu ning taktika. Ristiusu põhisaladuse reedab eriti lihtsameelselt aga *Thomas Aquinos*, see autor, suurimaid kristlikke teologe, toonitab, et õndsate naudingut ja lõbu erilist tõusu võimaldab taunitute ja neetute piin. Omas töös *Summa theologiae* kirjutab ta: *Beati in regno coelesti videbunt poenas damnatorum, ut beatitudo illis magis complaceat* — õndsad taevariigis, et nende õndsus oleks suurem, saavad näha hukkamõistetute piinu. Ja ümberpöörduvalt, lisab ta juurde, suurendatakse patuste piinu sellega, et neile näidatakse õndsate rõõmu. Siin on kõike ressentimenti, sadismi ja ligemise-armastust, mis hoolitseb õndsate õndsuse eest.

Seega muutub mõistetavaks ka ristiusu võit Rooma maailma-riigis. Ühes eelmises numbris toonitasime, et ristiusk võitis antiik-religioonid tänu oma suuremale neurootilisusele, kultuurivaenulisusele. Kristlik preesterkond lõi „paganlikud“ preesterkonnad taga-nema seeläbi, et ta hakkas mängima inimeste alaväärtuslikkuse kompleksil, ressentimendil, haiglasel võimutahtel. Õieti kasuta-takse seda kompleksi ka teiste religioonide poolt, ent mitte kuskil sellises ulatuses, sellise kuratliku osavusega ja sellise süstemaati-lisusega kui kristluses. Kujuteldagu olukorda Rooma maailmarii-gis: ühel pool võimutsev, prassiv aristokraatia, valitsev kiht, teisel pool määratud orjade, allaheidetud rahvaste, pööbli viletsuses ela-vad massid — nii olid kõige päält teravad kihtide vastuolud. Sellele lisaks veel kõigil ajul esinevad pinged väärtuse ja alaväärtuse vahel, mis sünnivad isegi kitsamas ringis, perekonnas. Alaväärtuse tunde tekkimine on raskelt välditav: maailmas on alati rikkaid ja vaeseid, kröösuseid ja kerjuseid, tarku ja rumalaid, ilusaid ja

inetuid, õnnelikke ja õnnetuid, terveid ja haigeid. Ja kuna palju lihtsam on purustada kui luua, siis eelistavad võimetud oma alaväärsust ülekompenseerida kõigi kultuuriliste väärtuste eitamisega. *Guyau* juhib tähelepanu psühholoogilisele tõele, et jõuetuse tunne alati põhjustab vastumeelsust ning trotsi väärtuste suhtes. Kes taoteldud eset ei suuda saavutada, katsub oma jõuetust enese ja teiste eest peita sellega, et ta alateadlikult seda eset hakkab tembeldama põlgusväärseks (rebane ning viinamarjad). Kirik algas vihast rünnakut kõigi väärtuste, mõistuse, riigi, ilu, rikkuse, kultuuri vastu üldse, ja tõmbas seega oma lipu alla kogu Rooma maailmariigi pööbli, viis ühise nimetaja alla kõik alaväärtuslikkuse kompleksi neurootilised lahendusviisid, kõik rahuldamatud soovid, kõik jõuetute igatsused ja trotsi, kõik ebaõnnestunute ja rõhutute kadeduse — selleks ühiseks nimetajaks oli ristiusk.

See vaimline epideemia, mida nimetame kristluseks, hakkas levima juutide keskel. Tolle ajastu juutide meeoleolu ilmneb küllalt selgesti vanast testamendist. Rahvas on võimuta ja auta, prohvetid nutavad taga kuulsusrikast minevikku, unistavad tuleviku võimust ja messiasest. Tegelikult Rooma hävitamiseks puudus jõud ja seepärast tervitati õpetust, mis riiki ja kultuuri, mida juudid samastasid Roomaga, hakkas alaväärtustama — hävitati vähemalt unistuses, tõsteti oma võimu fantaasias. Juutide propaganda ulatus kaugele üle Palestiina piiride ja nad leidsid suurt poolehoidu alamates, tumedamates rahvakihtides. Esimesed kristlikud kogudused koostusid orjadest, pättidest, hulgustest, lõbunaistest, ühesõnaga neist, kelle alaväärsuse tunne oli eriti terav. Vanaaja filosoof *Celsus* jutustab algkristlastest, et nad mõistlike inimestega ei sõandanud rääkida, vaid avalikkudel platsidel kogusid nad enese ümber põhjaläinud rahvast, kui leidsid kuskilt salga lapsi, orji, kohtlasi, sulisid, siis astusid nad üles, et end nende poolt imetella lasta. Nad ei näidanud mingit võimalust elujärje parandamiseks, vaid tembeldasid parema elujärje maapääl takistuseks taevariiki pääsmisel. Rikas ja tark ei pääse taevariiki, ta hing kuulub kuradile, vaene ja vaimust vaene on aga jumalalaps — uimastati valu tunne, ei kõrvaldatud aga valu põhjusi. Teise sajandi lõpupoolel pani ristiusk end maksma ka keskkihtides ja Konstantiini ajal tunnustas teda kogu valitsev aristokraatia, kes usus, mis võõrutab inimesi maisest elust, nägi oivalist valitsemise vahendit. Õnnelikul kombel pääses aga kristlikust psühhoosist kristluse rongama, juutkond ise, kes oma alaväärtuslikkust hakkas kompenseerima maises elus reaalse abinõudega, kes kristlased juhatas taevase Jeruusalemma pärlivärvate juurde, ise aga taotelles kullamägesid maapääl, on ristikiriku nigelad teened inimkonna hüvanguks paljukordselt ületanud.

Ristikiriku võiduga algas õudsem ajastu kultuuriloos, algas kõigi väärtuste tõrvamine, kultuuri alaväärtustamine, maisel mustamine. Suurimaks vooruseks loeti maailma eitamist. Sai auas-

jaks ja kohuseks unistamine. Iga tegelik-produktiivne samm viletsuse kõrvaldamiseks oli patt. Maailma parandati kaebamise ja nutmisega. Kroonikud jutustavad, et tihti nuttis inimeste pattude pärast kirikus kogu kogudus preestriga eesotsas. Paavst *Gregorius VIII* omandas aupäistuse seeläbi, et ta sai nutta, siis kui tahtis. *Assisi Franz*, suurimaid keskaja pühakuid, nuttis oma pattude, Kristuse surma, maailma õeluse ja issanda helduse pärast niipalju, et kaotas silmanägemise. Maine õnn võõrutab kirikust, seepärast on kirik takistanud alati maise elu parandamist, sest ainult „rõhutuõ ja koormatud“ tunnevad huvi taevariigi vastu. Kristluse ajaloo, praksise ja taktika vaatlus, kui ka ta ideoloogia analüüs näitab, et ristiusk kui alaväärtuslikkuse kompleksi ebaproductiivne-nihilistlik lahendusvorm, seisab olemuselt vastuolus kõigi ühiskondliku elu aluste ja kultuuriliste väärtustega, milleks on: 1) töö; 2) mõistus, teadus, kunst; 3) riik, perekond; 4) seksuaalsus, armastus, abielu.

Algame selle rea lõpust. Kristluse suhet seksuaalsusele oleme eritelnud ajakirja teises numbris. Ristiusk oli teretulnud kõigile seksuaal-neurootikutele ja homoseksualistidele, kes koondusid kloostritesse. Kõik, kes on maiseks abieluks ja armastuseks alaväärtuslikud ja arad, kalduvad oma vallalisust pidama kõrgemaks eluvormiks. Kes maapääl ei sobinud viletsaimale mehele, sai kiriku abiga taevakuninga pruudiks ja hingitses hüsteerilise nunnana oma väärtusetut elu. Selliseid tüüpe ravivad tänapäev närviarstid, ent kirik tegi närvihaigusest kohuse. Ta mitte ainult ei teinud neurootilisest jumala-armastusest ja pühast prostitutsioonist kohust, vaid töötas ja töötab normaalse armuelu vastu. Pauluse, Tertulliani, Lutheri jt. järele on abielu lihtsalt hooramine. Põrguvürsti suure võimu tõttu ei õnnestunud kogu inimkonda ajada kloostrisse ja kirik sallib abielu vaid vastiku kompromissina. Ent kristlase ideaaltüüp on munk ja õiged jumalasalused paavstiga eesotsas loobuvad ka tänapäev abielust. Vastavalt üldisele antiseksuaalsele seisukohale on kirik vastuolus ka naisega, kui lihahimu sümboliga. Kirikuisadele on naine patu-anum ja põrgu-värv (*porta inferni*). Keskaja kirikukongressidel arutati, kas naisel on hing, kaua aega eitati seda, sest ainult Adam oli loodud jumala näo järele ja naisest nähti vaid Aadama garneeritud ribi. Pääkätte mahavõtmine ruumis tähendab enda koduseks tegemist. Naistele keelati end kirikus tunda kodus — see alavääristav kommente on kirikus ja väljaspool kirikut süütu traditsioonina säilinud tänini.

R i i g i g a on kristlus alati vastuolus olnud. Ürgkristlus eitas riiki. Kuna eriti vanematel aegadel laiad massid riigis nägid vaid ranget maksude nõudjat ja karistajat, siis oli protesti-vaim riigi suhtes hääks pinnaks kristluse demagoogiale. Maine riik pidi taganema jumalariigi ees — *Tertullian* toonitab *Apologeticumis*: midagi pole kristlasele ükskõiksemat kui riik. Paavstid *Innocentius III*, *Nicolaus I*, *Gregorius VII* võisid end tunda Euroopa valitsejatena, kuid kultuuri õnneks nurjusid kõik paavstide katsed ilmalikku riiki

üldse likvideerida. Perekond, riigi alus ja algrakuke, maksis kirkule sama vähe. Poega, kes jättis maha haige ema, isa, kes, jättes nälgima perekonna, astus kloostrisse, ülistati eeskujuna. Vaenu perekonna vastu tingis juba vaen seksuaalsuse vastu. Bioloogiline paratamatus ja ühistunne osutasid lõppeks tugevamaks — kristlus lõpetas ametlikult neurootilise heitluse abielu, perekonna, riigi vastu ja katsub tänapäev sügavat kuristikku riigiidee ja kristluse anarhistliku individualismi vahel hoolsasti varjata.

Äärmise visadusega on ristiusk harrastanud võitlust mõistuse ja teaduse vastu, kuna need kultuuri kõrgemad nähted kehastavad alaväärsuse produktiivset kompensatsiooni, s. t. suurendavad inimese võimu reaalses maailmas, siis aimab kristlus neis instinktiivselt ohtu oma ärile taevaste õhulossidega, pettekujutelmadega ja uimastusvahenditega. Ja usklik, kes tunneb oma intellektuaalset alaväärsust, ülistab usku. *Tertulliani* sõnad *credo quia absurdum* — ma usun seepärast, et see mõistuse ees lollus on —, väljendavad tüüpilist usklike trotsi ja ressentimenti. Siinkohal loobume teaduse ja kristluse vahelise võitluse pikemast vaatlusest, see võitlus jätkub iga päev varjatult ja avalikult, teaduse alaväärtustamist võib kuulda igas jutluses. Võtame juhusliku lause ühe Tartu pastori jutlusest: „Kõik maailma ülikoolide professorid ei saa luua ühte väikest vihmaussi!“ Uskliku hingele on see „pirn“ palsamiks, tegelikult on see naeruväärne katse rünnata teadust. Võib arvata, et teadus seda edaspidi suudab, ent kõik maailma pastorid ei suuda seda iialgi. Tuleb meelde üks kummaline asi, millele juba *Montaigne* tähelepanu juhtis: inimene ei saa luua ühtegi vihmaussi, kuid jumalaid saab luua tosinate viisi. Eitavalt suhtus kirik ka ilule ja kunstile, mis ei seisnud mitte kiriku teenistuses. Clemens kinnitab, et nagu põletismärgist võib tunda ärajooksnud orja, nii on õitsev ilu lõbunaise tunnus. Keskajal hävitati fanaatliste-kultuurivaenuliste kristlaste poolt hindamatud antiikkultuuri pärandused kunstitööde ja käsikirjade näol. Veel 16. sajandil hävitasid protestantlikud sõjasulased Roomas Lutheri nimel hulga kunstitöid ja mitmesuguste „pildilõhkujate“ seljataga on asunud alati kristlik idee. Kui siiski osa vanu käsikirju säilis, siis säilisid nad seetõttu, et kirik neid vajas dogmade tõestuseks ja kaitseks.

Seisukohta töö suhtes iseloomustab küllaldaselt piibli paradisiilugu: tööd ei võetud mitte väärtuse ja õnnistusena, vaid needuse ja karistusena. Ja nagu kirik eitas kõiki neid nähteid, mille aluseks on töö, s. o. teadust, kunsti, perekonda, riiki, nii eitas ta ka tööd — paradisi pääatunnus on: mitte-töötamine. Tööl on väärtust vaid niivõrd, kui võrd ta kurnab inimest, teeb maiset elu talumatumaks. Orjade vabastamist, pärisorjuse kaotamist on kirik alati püüdnud takistada, sest orjad on ta ustavamad jüngrid. Katoliiklik teoloogia kaitses veel 18. sajandil orjapidamist ja Ameerika Ühendriikide kodusõjas sümpatiseeris Vatikaan orjapidajatele, orjapidamist kaitsvatele Lõuna-riikidele. Kirik ise on

olnud suurimaid orjapidajaid ja mitmete piiskoppide dekreedid keelavad orjade vabastamist, kui kirikuvarade vähendamist, veel 18. sajandil. Luterlus on selles täiesti ühel nõul olnud katoliiklusega. Kristlase ideaalkuju munk pidi aga loobuma tööst ja elukutsest. Ristiusu „aristokraatiaks“ olid need, kes hulgustena rändasid munkade nime all mööda maailma ja — kerjasid, või inkviisitorite-dominikaanlastena nuhksid „jumalasalgajaid“. Neid viimaseid, munkade verejäresemet tüüpi, kutsus rahvas nende tegevuse pärast issanda verekoerteks ¹⁾).

Ülalöeldut tuleb täiendada märkusega, et rikkus, mõistus, kunst, seksuaalsus, ehkki neid väljaspool kirikut eitati, viimase enese teenistuses leidsid täit rakendamist ja jaatamist. Kirik ei kasutanud neid aga mitte maise elu parandamiseks ja kultuuri huvides, vaid alaväärtuslikkuse-kompleksi süvendamiseks. Teadus-mõistus on kuradist, ristiusu kaitseks tarvitatakse aga Aristotelese loogikat, jutluste levitamiseks raadiot, kiriku ehitamiseks inseneri. Seitse antiik vabakunsti olid väärtused vaid nii palju, kui palju nende abil sai süvendada seitsme surmapatu teadvust. Tapmist tauniti, kirik tappis jumala nimel. Seksuaalsus väljaspool kirikut oli patt, paavstid ja piiskopid avasid lõbumaju kiriku sissetulekute suurendamiseks. Ilmalikku kunsti ja ilu ei sallitud — kirikus räkendati kõiki kunste ja Kristust kujutati opereti esimese armastajana. Usklik ei tohtinud taotella maiset vara ja võimu — kirik aga ahnitses varandusi ja ajab 1500 aastat makkiavellistlikku võimupoliitikat. Nagu kirik võitles töö vastu, nii võitles ta ka tihendatud töö, kapitali, vastu. Kuni hilise keskajani takistas ta seega, et keelas protsentide võtmist laenude eest jne., kapitalistliku majanduskorra kujunemist. Võib näha saatuse pilget selles tõigas, et sama usku, mis võitleb maisete varade vastu ja mille järel teostamine algkristlased viis kommunismini, praegusel ajal peetakse kodanlis-kapitalistliku maailmakorra toeks.

III

Näeme, et ristiusk oma jüngreid mitte ei vabastanud alaväärtuslikkuse-kompleksist, vaid seda kompleksi igal viisil süvendas. Kirik võitles ja võitleb kõigi nähete vastu, mis alaväärsust kompenseerivad reaalsel pinnal ja tõstis ideaalkujuks neurootilise eraku, kes loobus tööst, abielust, võitlusest ühiskonnas. Et inim-sugu lõplikult orjastada, sugereeriti temale lakkamata tema närusust vägede jehoova kõrval, tema võimetust ise end aidata, kasutati igat juhust toonitamiseks, et inimene on põrm ja Kristuse abita surmalaps. Seda jätkatakse ka tänapäev, kuigi rafineeritumalt. Ristiusu päärump, p a t u mõiste, on olnud inimkonnale

¹⁾ Ordu asutajaks oli püha Dominikus, munkade ladinakeelne nimetus, dominicanes, laseb end lahutada kaheks sõnaks: domini (= issanda) ja canes (= koerad).

suurimaks needuseks, selle mõiste abil tõestati kiriku vajadust, hoiti usklikke massid alalises hirmus. Küsimus, miks löi jumal inimese patuse, jäeti vastamata ja keelati ning sundidee patust on miljoneid viinud meeleheitele ja miljoneid teinud võimetuks kultuuritööks. Et alaväärsuse tunnet süvendada, mängitakse nurjatut mängu patu mõistega edasi ka 20. sajandil.

Ristiusk on uimastusvahend, oopium. Et seda toonitavad ka kommunistid, sellepärast ei maksa sellest tõest loobuda. Seda toonitavad ka individuaalpsühholoogid, ja Nietzsche, Voltaire, Goethe. Uimastusvahend ei kõrvalda häda põhjusi, kuid tõstab enesetunnet. Kerjust aitas keskajal ristiusk sellega, et ta kerjamise tõstis pühaks elukutseks. Vaesust sumbutatakse armuanniga — ei kõrvaldata vaesuse põhjusi. Kristluse taktikast ilmneb sihilik vaesuse, majandusliku viletsuse säilitamise püüd, sest mida suurem on viletsus, seda rohkem on igatsusi, neuroose, salaviha, ja seda rohkem vajatakse uimastust. Kui pole rõhutuid ja koormatuid, siis pole tarvis ka kirikut. Seepärast parandab kristlus maailma ainult armuanniga, sest armuand ei ravi põhjusi ja teiseks süvendab alaväärtuslikkuse-kompleksi. Saksa *Caritas-verbandi* ajakirjas kirjutab Tübingeni katoliiklik usuteaduse professor *Simon*: „Kiriku ja kristluse saatus on olnud suuremal määral, kui usutakse, vaesuseideaalist — olnud vististi rohkem selle ideaali säilitamisest, kui organiseeritud võitlusest vaesuse vastu.“ Vaesus on kõrgem eluvorm kristlasele ja vaesuse kadudes ei saaks rikkad enam anda armuandi, s. t. teha hääd. Seda mõistis ka *Eicken*, kelle teost keskaja maailmavaate üle siin tsiteerin: „Nagu annetaja nii ka saaja usuline huvi nõudis, et vaesusele ja hädale mõjuvalt vastu ei astutaks. Sest kuna vaesed ja viletsad Kristuse eeskujule lähimal seisavad, siis tõrjuks olukorra paranemine nad täiuslikumast eluviisist madalamasse.“ Kristlik kaastundmus on krokodilli pisarad, on nutmine selle ohvri valu pärast, keda ise süüakse. Vaesuse idealiseerimisega, ratsionaalse, ettehaarava häda põhjuste kõrvaldamise takistamisega, alavääristava ja haavava armuanniga, patu mõiste süvendamisega põhjustab ristiusk rohkem haavu, kui ta neid ravib, — seepärast eitas kristlikku kaastundmust juba *J. Kant*, samuti *Goethe*, *Nietzsche* ja individuaal-psühholoog *H. Horwitz* kirjutab töös eetika üle: „Patoloogiline altruism sünnib haiglasest võimutahtest. Kaastundmus? Milleks oleme kaastundlikud? Sageli vaid selleks, et haletsetavat alaväärtustada, end tunda temast kõrgemal... Kaastundja teeb teise enesest sõltuvaks. Häda vaesele, kui ta ilma temata läbi saab — siis muutub ta ju vaese elus nulliks. Sellise kaastundmuse taga võib peituda sadismini ulatuv võimutahe. Vaadeldagu kiriklike „armutööde“ meelsust — on vaevalt midagi halvemat, kui see õlitatud viis, kaastundmusega... tõsta enesetunnet.“ Modern riik, toetudes mõistusele, võitleb kerjamise vastu, mis kristluse järele on püha elukutse.

Ristiusk kustutab tuld õliga. Alaväärtuslikkuse kompleksi kõlbmatute abinõudega ülekompenseerides süvendab ta seda kompleksi, oma lohutusemeetodiga süvendab vajadust lohutuse, kunstliku uimastuse järele. Alkohoolik end joovastades satub ikka hullemasse nõiaringi. Seda nendib psühhiaater G. Klatt ka kristluse puhul: „Mis üksiku elus osutub õigeks, see maksab ka rahvaste elus. Ka siin on joovastus-uimastus hingeliste hädade ravivahendina kurjast. Kaks aastatuhandet kodukäiatsevad Ohtumaa inimeste keskel viletsusetunded. Pole osatud leida selle haigusnähte põhjusi. On antud inimesele uimastusrohke — kogu ristiusk on uimastusvahend. Mõisted nagu issanda halastus, usk, lunastus, taevariik, igavene õndsus viivad elamuseks saades inimese kestvasse uimastusseisukorda, selleks on nad ka määratud... Joobnustava uimastuse seisukorrad teevad tõbise inimese veel tõbisemaks, võõrutavad ta täiesti tõelisest maailmast ja selle ülesannetest.“ Sedasama toonitab ka *Nietzsche*: „Lohutuse vahendite kaudu on elu alles omandanud selle kannatusrikka põhitooni, millest niipalju räägitakse; suurim haigus on sündinud haiguse vastu võitlemisest ja näilised lohutusevahendid on häda, mida nad pidid kõrvaldama, muutnud veel suuremaks... Nagu „elutilk“ rikub ja viib põhja praeguseid metsrahvaid, nii on inimkonda rikutud uimastavate tundmuste vaimlise elutilgaga ja nende läbi, kes vajadust viimase järele püsti hoiavad.“

Et ristiusk kunstlikult vajadust enese järele püsti hoiab, seda näitab ta tendents alaväärsuse tunnet säilitada ja süvendada. See tendents ilmneb eriti selgesti kiriku võitluses naiste emantsipatsiooni, üheõiguskuse püüde vastu. Kuna praegune ühiskond on meeste-võimu ühiskond, kus naisele vaadatakse kui alaväärtuslikule, „nõrgemale“ poolele, kus meessugu neurootiliselt hindab end kõrgemalt, kus kasvatus kaudu juba tütarlapsesse istutatakse alaväärtuslikkuse-kompleks, siis on ristiusul eriline edu naiste juures. Meenutagem kristluse võidukäiku Roomas: alguses levis ta orjade, hulguste, haigete, pööbli juures, varsti leiame ta jüngrite hulgas keskkihi ja kõrgema seltskonna naised ja alles nende kaudu pääsis ta võimule. Kuna naiste mõistust ja kultuurilisi võimeid alahinnatakse, siis ei jää neile päale kehalise ilu ja seksuaalse võlu närbumise mingit tuge ja üha suurenev alaväärsuse tunne viib kõik vanad naised palvemajadesse ning me näeme, et nad moodustavad pastorete ustava kaardiväe. Ja kõigi abinõudega püüab kirik praegu pidurdada emantsipatsiooni, naise tõusmist mehe kõrvale, tema püüded on muidugi sümpaatsed meeste, kelle ainuvalitsust ja kunstlikku enesetunnet naise-emantsipeerumine kõigutab. Nii on kirik häätegi ja mõlemate ees.

Alaväärtuslikkuse kompleksi, mille tekkimist põhjustavad organite alaväärsused, väärkasvatus, saatuselõõgid, halb ühiskondlik positsioon, näit. vaesus, on ristiusk rakendanud oma teenistusse. Tarvitades patu mõistet, toonitades inimese ning ta

mõistuse ja kätetöö närusust, süvendab ta seda kompleksi ja tõstab ühtlasi pühaduseks ning legaliseerib nihilistliku-ebakultuurse enesetunde tõstmise meetodi. Ristiusk on ühiskondlikult kasutu võimutahte teostamise viis, temas ilmnevad täiesti need haiglased jooned, mida leiame suurusehullustajate juures, s. o. ümbruse alaväärtustamine ja enese seadmine maailma keskpunktiks. Juba piibli loomise-müüt tõstab inimese jumalasarnaseks ja mille poolest erineb usklik, kes end peab kõrgeima instantssi, jumala, pojaks, neist sadadest Napoleonest, Cäsareist ja teistest suurustest, kes elavad Euroopa hullumajades. Mida suurem on alaväärsus tegelikult, seda võimsam ollakse unistustes. Ürgreligiooni, animismi ajastul inimene oli äärmiselt abitu, siis ta uskus mõtte kõikvõimsust: arvas näiteks, et ta saab vaenlast surmata ainult sooviga, pistes läbi vaenlast kujutava puust pupe. Tegeliku võimu kasvades on see suurusemaania nõrgenenud, ent ka tänapäev arvab usklik, ta võivat muuta maailmakorda — pruugib vaid palve või käsu läbi teatada soov jumalale. Jumalat peab endal inimene samal otstarbel, nagu paljud vanatüdrukud peavad koeri, s. t. et rahuldada oma käsutamise, valitsemise tahet, välja elada võimutungi: „Mopsi, ära minna sinna! Mopsi, lama padjal! Issand, anna andeks võlad!“

Võhikule, kes ei tunne võimutahte avaldamise viisi, paistab jutt suurusehullustusest kristlase juures liialdusena. Ka närususega võib uhkustada ja jõuetusega edvistada. *Sokrates* ütles Ateena turul noormehele, kes oli silmatorkavalt viletsasti riides, et ta närudest vahib edevus. Kristlike patukahetsejate uhkustamine oma patususega ja hingekuristikkudega meenutab väga seda kangelast, kes ümberolijatele hüüab: hoidke mind kinni, ma võin lüüa. Milline hädaoht minus peitub, ma võin saada kardetavaks! Ususõbralik filosoof *Eucken* toonitab, et kristlus loob „ebaotsekohese teeskleva meelsuse, milles inimene enese madalusega edvistab ja end teistest seda kõrgemal tunneb, mida rohkem ta arendab ja väljendab oma rikutuse ja patususe tunnet.“ Ja *Guyau* kirjutab: „Nii enese vigade kui ka vooruste üleskrüvitud toonitamine on ühevõrdselt hädaohtlik: enese pidamist koletiseks tuleb samavõrra taunida (hukka mõista) nagu enese pidamist täiuslikuks.“ Usklik toonitab küll, et ta on ussikene jumala ees, ent see ussikene seab enese maailma keskpunktiks, uskudes, et tema patuse keha pärast võitlevad taeva ja põrgu leegionid, et tema näruse hinge pärast peavad aastakümnete pikust võitlust kaks kosmilist suurvõimu: jumal ja kurat¹⁾. Peetagu ka silmas, et kristlane lauset „mina olen ussikene“ avalikult või alatead-

1) „Mina ei ole ju midagi, mitte midagi... aga ma olen Suure Kuninga laps ja kord taevases Jeruusalemmas.“ (L. Anvelt — R. Nr. 2). Üldse täiendavad ja toetavad eelmistes numbrites ilmunud „Piina evangeelium“ ja „Ainult usust õndsakssaamise dogma“ käesolevat artiklit.

vuses alati täiendab veel teies lausega „kõik inimesed on ussikesed, ka minister X“ jne. Nii tarvitatakse loogika ja mateemaatika reeglit: kui kaks suurust on eraldi kolmandaga võrdsed, siis on nad võrdsed ka isekeski (kui $a=c$ ja $b=c$, siis $a=b$), kurjasti enesetunde tõstmiseks. Mina olen ussike, prof. Einstein on ussike, järelikult ma olen samaväärne kui Einstein. Nii rahuldab „alandlik“ kristlane oma võimuiha.

IV

Ei saa jätta nentimata teatud roobasjooni ja analoogiat ristiusu ja sotsialismi juures. Ristiusus oleviku alaväärtustamine ning selle tasakaalustamiseks taevariigi õndsused — ülekompensatsioon töötatud maal. Sotsialismis samuti oleviku alaväärtustamine ja kompenseerimine klassivaba tuleviku-ühiskonna näol. Ja tegelikult on kristliku õpetuse järjekindel teostamisepeüüd ajaloos korduvalt viinud praktilise kommunismi — tuntuim neist katsetest esineb varakristlikus koguduses. Kuna aga põhimõttelt kristlik ideoloogia pole kodanlik-kapitalistlik, ei ka kommunistlik, vaid nihilistlik-anarhistlik, siis pole jäänud püsima ükski „kristliku kommunismi“ ühiskond.

Kui ristiusu algasjanditel kirik mobiliseeris antiikkultuuri ja Rooma riigivõimu vastu barbaarseid masse, siis tegi ta seda alaväärtuslikkuse kompleksi abil. Sotsialism võitleb õieti samade relvadega, milledega on võidelnud kirik, sellest on tingitud ka kiriku viha tema vastu. Suurele proletariaadi osale pole sotsialism mitte väärtus kui kriitiline ja ratsionaalne reformi projekt, vaid kui impulsiivne reaktsioon kapitalismi rõhumise vastu. Et alaväärtuslikkuse kompleks eriti tugev on proletaarsete kihtide juures, kelle lapsepõlve areng ja elu möödub äärmiselt ebasoodsates tingimustes, seda jaatavad paljud psühhiaatrid ja seda võib kogeda iga individuaalpsühholoogiliselt ettevalmistatud õpetaja. Ent siiski on selline kuristik kristluse ja sotsialismi vahel, et nende võrdlemine viimasele võib olla haavav. Sotsialism eitab ainult oleviku ühiskondlikku korda, ei alaväärtusta kultuuri üldse, ristiusk on aga rünnak kogu kultuurile. Sotsialism on sotsiaalne programm (jätame siinkohal kõrvale probleemi, kuivõrd ideaalne või vigane see programm on), taotleb teise maailmakorra teostamist siin maapääl, toob kristluse töötatud maa, mis asub säälilmas, irreaalsusest reaalsusse, suunab tähelepanu maise elujärje parandamisele; — kristlus on aga ainult ebaproduktiivne neuroos. Millised järeldused võiks teha toodud võrdlustest? Neil, kes võitlevad käesoleva ühiskonna ja kultuuri säilitamise eest ja sellelt seisukohalt võitlevad sotsialismi vastu, tuleks veel ägedamalt võidelda kristluse vastu, sest viimane ei eita mitte ainult majanduskorda. Kuid alateadlikult aimatakse, et ristiusk kui neuroos sõnadest kunagi otseselt hädaohtlike tegudeni ei ulatu. Et mitte ainult teod ei või olla kahjulikud, vaid enam

veel sõnad, ideed, kui neid visalt sugereeritakse, seda ei mõisteta, ehkki sugestioonide saatuslikku osa nii üksiku kui ühiskonna elus viimaseaja psühholoogia ja arstiteadus kui ka ajalugu küllaldaselt on valgustanud. „Kultuuripäästjad“, kes isamaa, rahvuse, rahvus-kultuuri nimel võitlevad sotsialismi vastu k a i t s t e s kristluse, võivad sellega tõmmata küll laiud masse, kuid kultuuri ja rahvuse huvides selline võitlus ei sünni, vaid on demagoogia kihi huvides. Ristiusk, kuna ta massid muudab apoliitilisteks, on hää tugi i g a l e ideoloogiliselt jõuetule valitsusevõimule. Need aga, kes ignoreerivad kristliku ideoloogia õonestavat osa, mitte tunnustades ideede-sugestioonide võimu, s. t. psühholoogilist tegurit ühiskonna arengus, näitavad seega, et nad ise p r a k t i l i s e l t asuvad kõige n a i i v - s e m a m a r k s i s m i pinnal, mis teatavasti ideedele jätab mingi-suguse dekoratiivse osa kõikvõimsa majanduse kõrval. Järjekind-lusetust ja demagoogiat selles suhtes ei saa ette heita eesti taarastu liikumisele ja tannenberglastele Saksamaal, kes on mõistnud: k u i võidelda sotsialismi vastu, s i i s tuleb võidelda veel kindlamini ristiusu vastu. Lõpuks tähendame, et võitlus ristiusu vastu ei nõua võitlust sotsialismi vastu, sest viimane, niivõrd kui ta pole klassi-võitluse ideoloogia, on kompensatsioon reaalsuses.

Oleme käesolevas artiklis raketanud individuaalpsühho-loogiat. Näeme, et ka see kaasaja hingeteaduse võimsaim ja pro-duktiivseim meetod ristiusu suhtes annab samad tulemused, mis psühhoanalüüs. Viimane on enam populaarne osalt seepärast, et ta on vanem, kuid päämiselt seepärast, et ta räägib väga palju seksuaalsusest, valmistades seega üldsusele sensatsiooni ja kõdi ning moralistidele viha. Kui pastorid psühhoanalüüsile saavad ette heita seda, et ta seksuaalsusele inimese elus annab liiga suure kaalu (see etteheide on põhjendamata, kui meelestada, et Freudi mõiste seksuaalsusest on midagi muud, kui igapäevane vastav mõiste), siis ei saa selles „ühekülgsuses“ süüdistada ind.-psühho-loogiat, mis lähtub üldisest enesealalhoiu, -maksmapanu, võimu-tahtest. Ind.-psühholoogia looja A. Adler pole seni Freudi ees-kujul ristiusu vastu avalikult välja astunud, kuid ta kaaslased asu-vad järjest eitavale seisukohale kristliku praksise ja ideoloogia eriosade suhtes. Ja kõigi tunnuste järele pole enam välditav ava-liku kirikuvastase frondi tekkimine ka ind.-psühholoogide juures.

Vaatlesime üht religioossete nähete gruppi „tapmisrefleksi“ nime all, s. t. ainult kui reflekse, kausaalselt. Neid nähteid võib vaadelda ka finaalselt individuaalpsühholoogiliselt, sest mis on tapmine muud, kui võimutahte teostamine — ja teostamine nihi-listlikul, kultuuriliselt ebaproduktiivsel teel; sama võib öelda ka püha prostitutsiooni suhtes; ödipuskompleks sulab individuaal-psühholoogias samuti alaväärtuslikkuse-kompleksi. Ümberpöör-dult: alaväärtuslikkuse-kompleksi nähted osutuvad kausaalselt vaa-deldes tapmisrefleksiks: mis on kristlik maailma eitamine muud kui kujutelm sadism. Ent kristluse spetsiifilise joone plastiline

esiletõstmine, teistest religioonidest eraldava tunnuse analüüsimine on parimini võimalik individuaalpsühholoogilise meetodi abil, Antiik religioonide ideoloogia alaväärtuslikkuse-kompleksi ei sisaldanud, selle kompleksi sisaldamine viis kristluse võidule ja teeb tema ühtlasi kahjulikumaks kultuurile, kui seda on mõni teine religioon. Ristiusk tõi Pühale Sadiismile ja Pühale Prostitutsioonile juurde **Püha Nihilismi**. See on tema saladus.

Aga kuidas? Kiriku hääteod? Kristlik kaastundmus? Kirik peab üleval koole, vaestemaju, õnnistab lippe — kas need pole teened! Mis tähendab kristlik kaastundmus ja kui palju sellest kasu on, seda oleme vaadelnud. Ja kas ei pea katoliku kirik koole üleval selleks, et kasvatada ustavaid sulaseid, uusi neurootikuid. Ka Chicago allilim peab bandiitide treenimiseks üleval oma koole. Ja teiseks, ei tule unustada, et terve eluinstinkt end tihti maksma paneb ka kirikus. Kui kirik korraldab kontserdi, siis on see kahtlemata kultuuriline tegu, kuid sellel ei ole midagi ühist ristiusu kui naisugusega. Ka vaimuhaige inimene võib luua ilusaid väärtusi, ent neid ei loo ta mitte kui vaimuhaige, vaid neid loob ta kui terve. Ka ühejalaga inimene võib liikuda edasi, ent ta ei liigu mitte edasi, et tal üks jalg puudub, vaid, et tal üks jalg alles on. Ka kristlik inimene võib teha kultuuritööd, kuid seda ei tee ta mitte niivõrd, kuivõrd ta on kristlane, vaid niivõrd, kuivõrd ta kristlane ei ole. Nunnast võib saada korralik abielunaine vaid siis, kui ta loobub tahtmisest olla taevakuninga pruut. Jutt ristiusu „sotsiaalsest evangeeliumist“ on aluseta, on olemas ainult ristiusu „antisotsiaalne-nihilistlik evangeelium“. Kui ristiusk vahetevahel toonitab ja harrastab ligemise-aitamist, siis pole see kiriku eripatent, vaid üldinimkondliku kõlbluse nähe. Ja mitte see ligemise-aitamise toonitamine pole ristiusu viinud võimule — seda toonitasid veel rohkem stooikud — vaid tema neurootilisus, antikultuursus. Loobudes neurootilisest joonest, kaotab kirik oma erikoha ja muutub lihtsaks organisatsiooniks teiste organisatsioonide, tuletõrje, piimaühingute, tantsuklubide jne. reas.

Kuid loobumine neurootilisest enesemaksmapanu meetodist tähendab kiriku surma, sest see on ta võimu ja populaarsuse alus — püha nihilism on kristluse pääevangeelium.

„Maailm on tahe võimule — ja ei midagi muud, kas sina oled ainult tahe võimule — ja ei midagi muud.“ Nende sõnadega lõpeb Fr. Nietzsche viimne teos ja neid sõnu tõestab küllalt hästi ristiusu ajalugu. Ent kultuuri ja ühiskonna seisukohast on vahe selles, *kuidas* seda võimutahet teostatakse. Terve suudab ka halveimast maailmast teha paremat, haige muudab ka parima maailma häda-oksiks.

Religioon on ebausk, mis veel moes on ja ebausk on religioon, mis enam moes ei ole.

H. Spencer.

B. Spinoza, J. Dietzgen ja — Theodor Tallmeister.

J. Sander. (Civis).

T. Tallmeister kirjutab kevadpühade laupäeval (15. IV 33.) „Vaba Maas“ muuseas: „Ja isegi ajalehtede veergudel võib leida sääraseid asju (ratsionalistlikke, usuvastaseid kirjutisi, J. S.)! Minu jõulujuhtkirjaga olevat keegi sotsialistide häälekandjas („Rahva Sõnas“ J. S.) püüdnud polemiseerida, milline kirjutis kahjuks minu kätte ei sattunud, kuna ma seda lehte ainult juhuslikult loen. Küll aga lugesin mina ühte sellest väljakasvanud artiklit, kus püüti nokitseda „Vaba Maa“ peatoimetaja kallal, ja kus hiigla iseteadvusega ja üleolekuga kõneldi usuilistest probleemidest. Üldmulje sellest kirjutisest oli selline, et sotsialistide talus on kõik elumõistatused lahendatud ja maailma saladused selgitatud, et pruugib ainult lugeda 300 aasta eest sündinud B. Spinozat ja 45 aasta eest surnud J. Dietzgeni ja inimliku tarkuse viimane sõna ongi käes.

Et 20. sajandi filosoofia ja isegi loodusteadus jälle palju ligemale on tulnud usule, et materialism tõsisest teadusest on praegu õieti juba ajaloolik nähe, et elu ja olemise salapärasuse rõhutamine ja imetlemine just suurimate mõtlejate (Sic! J. S.) keskel võtab ikka rohkem pinda, sellest muidugi neil meestel ei ole aimu...

„Äärmise naiivsusega“ ja „tühjade sõnade keerutamisega“ lahendatakse seal inimkonna elu ja ajaloo suurimaid küsimusi ja usutakse, et v i i e meelega on k ö i k haaratav“ (Sõrendused originaalis. J. S.).

Selgituseks olgu öeldud, et need T. T. sõnad on öeldud nende ridade kirjutaja poolt „Rahva Sõna“ veergudel avaldatud artikli („Usuline psühholoogia“, alapäälkiri: Mis sünnib siis kui inimene on „usulise psühholoogia“ mõju all? 28. I. 33.) puhul.

Minu eelmise (31. XII. 32. „Kas ristiusk on „maa sool“?“), T. T. jõluartiklit puudutava kirjutise puhul ütleb hra T. T., et see „kirjutis kahjuks minu kätte ei sattunud“, sest — vaadake — „ma seda lehte („Rahva Sõna“ J. S.) ainult juhuslikult loen“.

Aga — lubatagu küsida — m i k s hra T. T. loeb seda lehte juhuslikult?! Kas see ei ole tema hingekarjase püha kohus, minna alla vaeste patuste juurde ja katsuda neid pöörata õigele teele? Või on ta pahane sellele, et temaga „püütakse polemiseerida“ ja et teda ning tema mõtteosalisi „püütakse nokitseda“? Aga — näe — spartalasel Lykurgil olevat keegi kaas-kodanik — nii kõneleb Epiktet — silma pääst välja „nokitsenud“ ja rahvas olevat selle roimari kinni võtnud ning Lykurgile välja andnud — selleks, et teda vastavalt karistada. Aga mis tegi Lykurg? Selle asemel, et pahanduda ja kurjustada teda ennast

rängalt tabanud „nokitsemise“ üle, võttis ta roimari häatahtlikult oma hoole alla, õpetas, parandas teda ja andis ta siis rahvale tagasi, öeldes: roimarina andsite teie ta mulle välja; tubli kodanikuna annan ma ta teile tagasi!

Kas ka hra T. T-il ei kuluks eeskuju võtta Lykurgilt? Selle asemel, et näiteks ilmselt ja jõuetult pahanduda „polemiseerida püüdmiste“ ning „nokitseda püüdmiste“ üle — toodagu areenile oma „20. sajandi filosoofia ja loodusteadus“ ning lükatagu ümber minu artiklid, või — veel parem — löödagu nad pihuks ja põrmuks. A la guerre comme à la guerre! Selleks ümberlükkamiseks ja löömiseks oli ju võimalus antud hra T. T-le, samuti ka hra L. (aaman)ile kas või tollesama artikli kaudu, mida hra T. T. ütleb lugenud olevat. Ometi vaikis hra L. tolle kirjutise täitsa surnuks (vaikimine on igatahes teatud juhustel kuld!...), hra T. T. hiilib aga temast mööda üldsõnaliselt, kirjutist sisult puudutamata jättes. — Muuseas: hra T. T. ütleb, et ta ka h e t s e b seda, et ei ole saanud lugeda minu 31. XII. 32 artiklit (... „milline kirjutis kahjaks minu kätte ei sattunud“). Ometi oli minu 28. I. 33. artiklis, mida hra T. T. luges, märgitud ka tolle eelmise kirjutise ilmumise kuupäev. Miks hra T. T. ei muretsenud tagantjärele seda ajalehe numbrit? Ta oleks pidanud seda kindlasti tegema — selleks, et aidata patust paganat pühasse usku tõsta. Või ei ole ajalehtede numbrid tagantjärele kuski saada-val? Või tuleb seda hra T. T. kahetsust võtta — fraasina, milliste tegemisel-sepitsemisel näib tal eriline and olevat, mida mina ka eriti rõhutasin oma 31. XII. 32 ilmunud artiklis. —

Aga — läheme edasi.

Hra T. T. rõhutab: „Et 20. sajandi filosoofia ja isegi loodusteadus jälle palju ligemale on tulnud usule, et materialism tõsisel teaduses on praegu õieti juba ajaloolik nähe, et elu ja olemise salapärasuse rõhutamise ja imetlemine just suurimate mõtlejate keskel võtab ikka rohkem pinda, sellest muidugi neil meestel ei ole aimu“...

Ja tõesti — pean tunnustama — kõigest sellest, millest hra T. T. kõneleb ülaltoodud tsitaadis, ei ole „neil meestel“, s. t. eestkätt nende ridade kirjutajal, kellega T. T. polemiseerib, tõesti mitte aimu. Küll aga tean — täpsalt tean — et 20. sajandi tõsine filosoofia ja tõsine teadus peab olema ning on rajatud Spinoza ja Dietzgeni poolt rõhutatud mõistusele ning materialismile¹⁾, s. t. materiaale, mitte aga usule, s. t. primitiivsele, lapsikule, suu-ammuli-vahtivale, „imestlevale“ „mõistusele“!

¹⁾ See sõna „materialismile“ võib pahandada mõndagi „idealisti“. Esiteks seepärast, et üldiselt on meil maksmas fetišismi-animismi ajastust säilinud dualistlik vaimu ning materia, hinge ning keha vastuollu seadmine. Seda kunstlikku kuristikku on omalt poolt süvendanud ristiusk, surudes kehale-ainele patu ja madaluse ning vaimule-hingele vooruse ja jumalikkuse pitseri. Selle kuristikku

Kui hra T. T. selle minu väitega ei nõustu — siis olgu ta nii lahke ja nimetagu mõni 20. sajandi suurim mõtleja (rõhutan: suurim mõtleja!), kelle mõtlemine ei baseeruks mõistusel, vaid — usul. Seni kuni hra T. T. sellist mõtlejat otsib, olgu konstateeritud, et meeste hulka, kes lükkavad ümber ülaltoodud hra T. T. tsitaadi, kuulub ju ka — nii naljakas ja paradoksaalne kui see ka ei ole — hra Theodor Tallmeister ise! Sest näiteks protestandina võideldes selle eest, et Jeesus ei ole mitte sündinud neitsist Mariast, vaid n a i s e s t Mariast ja — järelikult — e i t a d e s salapärasust ning üliloomulikkust, läheneb ju hra T. T. „300 aasta eest sündinud B. Spinoza ja 45 aasta eest surnud J. Dietzgeni“ m õ i s t u s e l e, mitte aga oletatavate ja salapärase 20. sajandi „suurimate mõtlejate“ usule!...

Edasi kirjutab hra T. T.: „Äärmise naiivsusega“ ja „tühjade sõnade keerutamisega“ lahendatakse seal (minu ülalnimetatud artiklites! J. S.) inimkonna elu ja ajaloo suurimaid küsimusi ja usutakse, et viie meelega on kõik haaratav.“

M i k s „äärmise naiivsusega“, m i k s „tühjade sõnade keerutamisega“ — selleks ei ole toodud hra T. T. poolt vähemutki põhjendist. Või ma „lahendan inimkonna elu ja ajaloo suurimaid küsimusi“ sellepärast „äärmise naiivsusega“ ja „tühjade sõnade keerutamisega“, et toetun Spinozale ning Dietzgenile?! Järelikult — Spinoza ja Dietzgen on hra T. T. arust naiivid inimesed ning tühjade sõnade keerutajad?! —

Ag a — n o h — hra T. T. toetub ju „20. sajangu filosoofiale ja loodusteadusele“... U S U, inimene, siis on sulle hra T. T. väited selged ja arusaadavad!...

on teadus ja filosoofia ammu ületanud, ent laiad hulgad pole tänini suutnud kohaneda monistlikule mõtteviisile. Teiseks puudutab sõna „materialism“ meie vaimu- ja kukru-tõusikluse valusat kohta. Tosin aastaid vabariiki on möödunud kõige lamedama materialismi-ärivaimu tähe all. Et materialism on andnud viletsaid tulemusi, siis on seda äraelamise-ärivaimu taktikat hakatud viimasel ajal häbenema ja räägitakse suitsukatteks rahvuslusest, isamaast jne. Senist taktikat harrastatakse edasi, ent kui rääkida materialismist, siis muutuvad meie materialistid vihaseks ja hakkavad kõnelema kommunismist. Üks valm räägib vargast, kes sattus segadusse, kui öeldi, et varga pääs müts põleb. Ehkki hr. Sander siin ei räägi ajaloolisest materialismist, vaid tunnetusteoreetilisest, mis toonitab, et teadmiste aluseks on kogemus, kogemuse aines, eksib ta siiski selle reegli vastu, mis ütleb, et poonu majas ei räägita nõörist. Üldiselt paistab meile põhjendamatu hr. Sanderi optimism — ta arvab, et saab milleski veenda pastor Tallmeisterit, kes paari lausega likvideerib Kanti, Spinoza, Einsteini ja koogu teaduse (teadus teatavasti kehastab aastatuhandete jooksul miljardite inimeste poolt kokku kantud kogemusi). Mis loevad Euroopa ülikoolid Keneetsareti kalurite tõdede kõrval! Milleks üldse Spinoza, Goethe, milleks laboratooriumid, ülikoolid, tehased, raamatud ja üldse kirjaoskamine, eks leitud kristliku tõe harimatud Palestiina kalurid ja sama kergesti võib tänapäev mõni kirjaoskamatu Peipsi kalur või Ruhnu hülgekütt leitud maailmalunastava imerohu ja teha seega tühjaks ilma laste tarkuse!

Toim.

Mis aga puutub hra T. T. eelpool toodud lause lõppu: „usutakse, et viie meelega on kõik haaratav“ — siis lubatagu küsida, kust hra T. T. selle oletise võtab? On nende ridade kirjutaja kunagi või kuski mõtet avaldanud, et mõistuse abil on kõik haaratav, selgitatav ja seletatav? Või on seda mõtet kuski Spinoza või Dietzgen väljendanud? Nad ei ole seda teinud mitte! Küll aga on nad rõhutanud seda, et mõistus — ratio — on ainuke abinõu, mille abil inimene suudab oma ümbrust, loodust, haarata, seletada — niivõrd, kui võrd osa üldsust, mikrokosmos makrokosmost üldse haarata, seletada-selgitada suudab!

„Sagt man nun, es gebe unendlich Vieles, das wir nicht erfassen können, so erwidere ich, dass wir eben dieses überhaupt durch kein Denken und folglich auch durch keine Fähigkeit des Wollens zu erreichen vermögen.“ (Spinoza, „Eetika“, päätükk: „Von der Natur und dem Ursprunge des Geistes“).

„Autoriteedi vastu võidakse resoneerida niipalju kui tahetakse, rahvas vajab ometi autoriteeti. Ja meie kõik vajame seda. K e e g i ei suuda kõik teada. Usk (der Glaube) on inimesele vajalik, olgugi ainult usk teise inimese teadmistesse“.

(J. Dietzgen, kirjutus: „Philosophie“, milles ta rõhutab oma parteikaaslastest kaikakangelaste ees filosoofia ning teaduse vajadust poliitikas, ühiskondlikus elus.)

Veel selgemalt — Spinozale vastavalt — rõhutab Dietzgen inimese mõistuse piire oma päätöös „Das Wesen der menschlichen Kopfarbeit“, — raamat, mida võib lugeda soovitada eriti neile, kes tahavad kõneleda „20. sajandi filosoofiast ja loodusteadusest“, millised olevat jälle — nagu hra T. T. ütleb — „palju ligemale tulnud usule“ . . .

Olgu siin öeldud: B. Spinoza ja J. Dietzgen on — ei tarvitse seda igivana mõistet põlata — usklikud ja kristlikud (kristlikud teadagi mitte kiriku mõttes!) inimesed (Goethe ütelus Spinoza kohta: Homo christianissimus!), ent nende usk on — meheliku, julge, uhke — mitte napakalt-hooplevalt uhke, vaid — ma ütlesin — Spinozalikult oma uhkuses tagasihoidliku, vaga, lepitava, inimlikkudest nõrkustest arusaaja arenenud mõistuse usk; hra T. T. ja tema oletatava „20. sajandi filosoofia ja loodusteaduse“ usk on — lapsiku, naiivi, imestleva, arenematu mõistuse usk.

Ja et „jumalasalgaja“ Spinoza on Jumalale (Loodusele — Deus sive Natura) lähemale jõudnud kui vahest ükski teine inimene — seda tõendab teiste seas ka Ernst Renan, kelle kõne lõppsõnad, mis ta pidas Haag'is Spinoza 200 surmapäeva puhul tema ausamba ees, olgu siin edasi antud: „Tema (Spinoza) hing saab hää kaitseinglina heljuma neil kohil, kus täitus ta kiire reis inimeste keskel. Häda sellele, kes — möödudes sellest vagast ja mõtterikkast kujust — tahaks teda solvata.

See solvaja, nagu kõik madalad hinged, saaks karistatud iseenda madaluse kaudu — võimetuse kaudu Jumalust mõista-taibata. Spinoza oma graniidist ausambal näitab kõigile õnneteed, mis ta leidnud oli, ja sajandite jooksul haritud inimene ütleb iseendale, möödudes sellest ausambast: „Siit on Jumalat nähtud — võib olla — kõige lähemalt.“ (Renani sõrendus.)

Et aga hra T. T. ja tema „20. sajandi filosoofia ja loodusteaduse“ usk ealeski ei ole tõusnud, ei tõuse ega kasuuda tõusta Spinoza, ka mitte J. Dietzgeni kõrguseni, vaid püsib sääl, kus ta püsib — naiivil, lapsikul, imestleval mõistusel ehk — nagu hra T. T. ütleb — „kuuendamal meele“ ja „teistsugustel silmadel“, — selleks tõendis hra T. T. enda artiklist: „Aidata sääraseid toomainimesi (Spinoza — toomainimene!... J. S.) on muidugi võimata, sest ülestõusnule ja üldse vaimliste le varadele pista sõrme „külje sisse“ on võimalik ainult vagajuttudes. Kaks meest seisid kõrgel mäel ja vaatasid alla imeilussasse orgu. Esimene oli otse palvemeelselt süvenenud looduseilu vaatlemisse, teine aga kaalus samal ajal, kas mitte teha katset hakata seal ümbruskonnas metsakauplejaks, milline äri tundus temale mitmel põhjusel paljutootavana. Kaupmehe silmadega maailma vaadeldes ei näe seal muidugi ei ilu ega jumalikke vägesid. Selleks on tarvis kuuendamamat meelt ja teistsuguseid silmi.“ (T. T. sõrendused.)

Noh, ja see mingisuguse „kuuendama meele“ ja mingisuguste „teistsuguste silmade“ abil taibatav usk seatakse kättesaamatu, kõrge ideaalina vastu „toomameestele“ — Spinozale ja Dietzgenile!...

Aga lubagu hra T. T., et ma selle tema artiklist võetud tsitaadi puhul tuletan veidi meelde üht 20. sajandi filosoofi ja teadlastuurijat, ning see filosoof ja teadlane ei kaldu teps mitte hra T. T. usu poole, vaid kaldub — „300 aasta eest sündinud B. Spinoza ja 45 aasta eest surnud J. Dietzgeni“ poole: „On inimesi, kes ei ihalda mingit uut usku, sest näevad-kardavad tema halvenemist (weil sie seine Ausartung erblicken). Jaa, on tõsi: iga usukõrre juures heidetakse kimpu ebaususe ja ebavagasuse umbrohtu. On tõsi: see mürk on vastikum mitte-usu omast; kui aus ning vahva (wie ehrenhaft und mutig) on karske (vaimliselt), veendunud-paendumatu ateist, võrreldes magusalt kartliku vagatsejaga (verglichen mit den süsslich feigen Mucker), himura vaimude väljakutsujaga, häbenematu pattude orjaga ja hoolsa jumalapetjaga. Peame meie kartusest sekundäärse ees loobuma eesmärgist? Kes tahab jõesängi puhastada, ei tohi imestada, kui põhjapuhastaja-masin toob nähtavale pori ja muda; on ebavagasuse mürgid inimkonnas, siis peavad nad päevavalgusele toodama: päike ja tuul hävitagu selle, mis käärib sügavustes.

On teisi, kes loovad usu aseainet (Glaubensersatz). Nad

süvenevad vanusse jumalaõpetustesse ja müütidesse ja kommetesse ja arvavad — ka siis, kui nad ise seda ei usu — et see on ilus ja mõjub ülendavalt, hüpata üle tule ja palvetada päikesele. See on ilus, aga ei ole eht (mõistlik); see mõjub ülendavalt (es dient zur Erhebung), aga kunstlikult, väliselt, pääliskaudselt ja mängitult. See ei loo mingit pühadustunnet, vaid — järelmaigu rõõmsast pildist ja süütust enesepettest, mis ulatub kuni madaluse ning lapsikuse piirideni (die an die Grenze des Seichten und Kindischen rührt). Romantiline kalduvus minevikku on tunnistuseks — sigimatusele tulevikus (seda tuleb ka eriti — à propos öelda — poliitikas meeles pidada, mida olen juba varem korduvalt rõhutanud. J. S.). Vanad müüdid ja kombed olid ilusad, nagu vanad riided ning nõud, sest nad tulid loodusest (olid loomulikud tolle aja kohta). Edustati aga neid mitte sellepärast, et nad ilusad, vaid et nad — õnnistust, kasutoovad olid (weil sie heilbringend waren).“

Viimasele lausele ma eriti juhin hra T. T. tähelepanu, kes näib ka olevat — nagu tema kirjutisest võetud tsitaadist ilmneb — suur „ilu“ sõber ja suur „metsakauplejate“ vaenlane. Muidugi on seda hra T. T. — nagu ta seda isegi teab — vaid in abstracto, sest in concreto on ta kaunis suur „metsakaupleja“ — luulevaene materialist, saades ja võttes oma ilukõnede eest ilusat materiaalist tasu!...

Aga veel paar lauset: „Goethe lasi Kristuse tulla tagasi maa pääle ja saatis teda kuni kirikuõpetaja ukseni, siis lõpetas ta luuletise, sest talle oli vastik konflikt (denn es widerstrebte ihm der Konflikt).“

Hauptmann lasi oma narri Kristuses kokku põrgata riiklike ja kiriklike võimudega ning lõpetada enda elupäevad — üksinduses.“

Olgu nüüd öeldud, et see tsiteeritav 20. sajandi filosoof ja teadlane-uuriija on mees, keda nende ridade kirjutaja on pika rea aastate jooksul korduvalt meelde tuletanud meie ajalehtede veergudel, käsitades poliitilisi ja majanduslikke probleeme: *Waltherr Rathenau* (Raamat: „An Deutschlands Jugend“, päätükk: „Glaube“).

Loodan, et hra T. T. nõustub sellega, et *W. Rathenau* on — filosoof, samuti ka sellega, et see filosoof ja teadlane elas 20. sajandil — veel meie päevil.

Imelikul viisil ei ole aga see mees — nagu kuulsime — kuigi kõrgel arvamisel hra T. T. poolt propageeritavast usust, vaid ilmselt eelistab — Spinozat ja Dietzgeni, sisult kõneledes sedasama, mida oma töödes kõnelevad 300 aasta eest sündinud *B. Spinoza* ja 45 aasta eest surnud *J. Dietzgen*.

Hra T. T. kinnitab aga: „20. sajandi filosoofia ja isegi loodusteadus on jälle palju ligemale tulnud usule“, s. t. hra T. T.

poolt esindatud usule. Ja: „Elu ja olemise salapärasuse rõhutamine ja imetlemine just suurimate mõtlejate keskel võtab ikka rohkem pinda.“

Huvitav oleks kuulda, kes need salapärased suurimad mõtlejad on?

Tulgu aga hra T. T., või hra L., või kes tahes nendega julgesti välja: vahest saame siis veel põhjalikumalt käsitada nii mõndagi küsimust. Põhjalik ja asjalik küsimuste käsitlemine ning selgitamine tooks aga kasu kõigile.

Ühtlasi olgu siin rahustuseks öeldud hra T. T-le ja kõigile usu-sõpradele üldse: Teie usk niipea ei kao mitte, sest mis sobib ja on taibatav Spinoza, Dietzgeni ning viimastele congeniaalsete inimeste poolt, ei sobi ega ole taibatav veel põrmugi mitte iga sureliku — massi poolt.

Selles teadlik olles, ei ole ma kunagi „usku“ rünnanud, vaid olen eelistanud käsitada poliitilisi ja majanduslikke probleeme; ja minu kaks käesoleva kirjutise alul nimetatud usuvastast artiklit (muuseas: ainsad minu poolt kirjutatud) on eeskätt kirjutatud usu ja usulise, s. t. eba-teadusliku uurimismeetodi kandmise vastu poliitikasse, milline nõuab — eriti veel käesoleval ajal — külma, kainet, täpsat, otsustavat ja teatud momentidel isegi — halastamatut, traditsioonemurdvat mõistust.

„Kuhu lähed, Eesti kirik?!“

Kiriku poolt väljatöötatud usühingute seaduse muutmise eelnõu järele tahtakse kirikumaksu politsei abil hakata sisse kasseerima. Sel puhul kirjutab „Maaleht“:

Peab küll tõesti küsima: „Kuhu lähed, Eesti kirik?“ Praegu on meil luteri-usu kiriku liikmekaartide lunastamine eelmiste aastatega võrreldes tunduvalt tagasi läinud, nii et neid möödunud aastal üleriikliselt võeti arvatavasti kaugel alla 150 000 tüki — 175 000 liikmekaardi vastu 1930. aastal. Suurem osa neist, keda igal aastal kogudused näitavad oma hingekirjas seisvaiks, võlgnevad kirikule kümne ja veel enamgi aasta liikmemakse, nõnda et mõnel kogudusel aruande järele liikmemaksude eest on saada miljonitesse ulatuvaid summasid. Selles asjas ei saa põhjust otsida ainult majanduslikus kriisis, nagu õpetajad kirikupäevil armastavad toonitada. Need põhjused, mis rahvast kirikust eemale on võõratanud, on maal valitsevate arusaamiste järele järgmised. Esimene on n. n. kümnisemaks. Peaaegu kõigis maakogudustes on see jaotatud jõukuse ja põllusuuruse järele — kellel rohkem maad, see maksab rohkem. See on sünnitanud palju paksu verd ja hõõrumisi õpetajate ning koguduseliikmete vahel. Väga põhjendatult väidavad sel puhul talupidajad, et ega minu rukkivakamaad ei vaja kirikut, vaid kirikut vajan ma ise. On tahetud läbi suruda kiriku liikmemaksu määramises seisukohti, et arvestataks inimese hingega, mitte tema põlluvakamaade arvuga. Kuid need katsed on osutunud õpetajad, sest meie õpetajakonnas enamus kardab sissetulekute kahanemist. Õpetajad toetavad vaestemaja santide ning teiste vaimust ja kehast nõtrade peale, kes kirikulihkmemaksu tasumisest vabastatud, kuid täiskogu koosolekuil siiski hääleõiguse omavad. Ja hää! on hää! ning kui asi rahasse puutub, siis panevad õpetajad oma grupi hääletama.

Teine põhjus on väga hästi kokkuvõetud Mikumärdi Joorami põhimõttes: „Niikaua kui minu ja Jumala vahel hangeldab üks poliitikamees, mina kirikusse ei lähe!“ Väga suur protsent meie maaõpetajaist ja kõstreist seisavad erakonnade teenistuses ja see on annud külluses põhjusi paksuks vereks kiriku ja rahva

vahel. Ollakse küll kange korraldama igasuguseid korjandusi võsainimeste maal misjonitöö korraldamiseks, kuid omaenda kodumaal võõrutatakse võõra vaimu ja usulise tuimuse abil enda juurest minema needki inimesed, kes veel talle truuku on jäänud. Kas on näit. kristlik ja sisemisjoni põhimõttele vastav juhtum, millega hakkama sai ühe L.-Eesti suurema luterikoguduse hingekarjane paar nädalat tagasi? Keeqi taluperemees, kes kümnekond aastat polnud tasunud kirikumakse, tahtis abielluda kiriklikult ning oli valmis tasuma kolme viimase aasta kirikumaksu 20 kr. Pastor, rahaahnuses, aga nõudis kogu aja eest liikmemaksu tasumist, mis oli umbes 70 krooni — nii, et mehel oleks kirikuvõlgade tasumiseks maha müüa 4 lehma, kohapealseid turuhindu arvestades. Mees muidugi viskas laulatusele käega ja läks valla perekonnaseisuametniku juure. Kus on siin kristlik vaim?

Ja nüüd meie kirikujuhid tahavad abiks omale politseivõimu kirikumaksude sissenõudmiseks. Tuleb välja, et meie pastorkonna vaim on vana Balti Herrenkirche oma ning need mustamantlikandjad kirikukantslis oma suuremas enamuses ajavaimult midagi õppida pole suutnud."

Huvitavat ajaviidet Ratsionalisti lugejaile pühadeks. Loen praegu ühest inglise ajakirjast artiklit vaimuliku muusika löökpalade kohta. Selgub, et populaarseimad viisid meenutavad tuntud fox-trotte, valsse, kupleesid ja sentimentaalseid armastuslaule. Huvitav, kuis erootiline ja usuline tunne inspireerivad nii samalaadilist muusikat! Wahest meie lugejad, kes satuvad pühade ajal igasuguste sektide palvelaisse — s. o. kohtadesse, kus meil ainuüksi tõsisemal määral kohatakse impulsiivset, võltsimatut ja ajapärast usuelu, mõtleksid küsimuse üle, milline on säälsete vaimustavate löökpalade sugulus ilmaliku tulumuusika šlaageritega.

Rekordite maalt. Praktilised ameeriklased, et säästa mõtlemist maisete küsimuste jaoks, näivad usuasjus hakkavat katolitsismi eelistama, kirikut, kus autoriteetne preester on valmis andma eksimatuid juhtnööre õndsaks saamiseks. Katoliiklaste arvu kasvamine Ameerikas on kohutav. 150 aastat tagasi oli Ühendriikides ainult 20.000 katoliiklast, 1931. a. aga umbes 20.000.000. Chikagos polnud siis ainustki katoliku preestrit, nüüd on neid üle tuhande ja 3½ miljonist elanikust on 1½ miljoni rooma-katoliiklased. Ameerika Ühendriikide katoliiklased, nagu ameeriklased loomulikult, taotleavad rekordeid. Nii lugesid nad ära paavsti eest kirikuis peetud palved 1927. a. ja saavutasid suure arvu — 522.260.904. Samal ajal püha Itaalia omas ainult 22.465.337 palvet! Kui arvata iga palve ajaks ühe minuti, siis selline palvesaavutus kestis 8.704.348 tundi ehk 1.088.043 tööpäeva ehk 3.627 tööaastat, milles 300 tööpäeva!

Vastutav toimetaja ja väljaandja **Max Laosson.**

K. Mattieseni trükikoda o./ü., Tartu, 1933.

5572

Hind 35 senti.